Rizična socijalna ponašanja učenika u primarnom obrazovanju

Vrbanac, Ela

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:783252

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Ela Vrbanac

DIPLOMSKI RAD

RIZIČNA SOCIJALNA PONAŠANJA UČENIKA U PRIMARNOM OBRAZOVANJU

Petrinja, rujan 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

(Petrinja)

PREDMET: POREMEĆAJI U PONAŠANJU

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime zastupnika: Ela Vrbanac

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Rizična socijalna ponašanja učenika u primarnom obrazovanju

MENTOR: doc. dr. sc. Marina Đuranović

Petrinja, rujan 2017.

SADRŽAJ

Sažetak 2
1.UVOD 3
2. RIZIČNA SOCIJALNA PONAŠANJA 4
2.1. Definiranje pojma 4
2.2. Oblici rizično socijalnog ponašanja 8
2.3. Najčešći oblici rizičnog socijalnog ponašanja 9
2.3.1. Agresivno ponašanje 9
2.3.2. Plašljivost 14
2.3.3.Povučenost 15
2.3.4.Potištenost 17
2.3.5.Nemarnost i lijenost 18
2.3.6.Laganje 20
2.3.7.Nedisciplinirano 21
2.3.8.Prkos 22
2.3.9.Rizična ponašanja na Internetu 24
3.PREVENCIJA 29
3.1.Određenje pojma prevencije 29
3.2.Čimbenici prevencije rizično socijalnih ponašanja 29
3.2.1.Obitelj 30
3.2.2.Škola 31
3.3.Značaj lokalne zajednice u prevenciji rizično socijalnih ponašanja 32
3.4.Programi prevencije 32
4.KAKO POMOĆI DJECI RIZIČNO SOCIJALNIH PONAŠANJA? 34
4.1.Savjeti roditeljima 34
4.1.1.Prijetnje, kazne, podmićivanja i nagrade 36
4.1.2.Izražavanje osjećaja 37
4.1.3.Pobune 39
4.1.4.Razvoj samopoštovanja kod djece 40
4.1.5.Što umjesto batina? 40
4.1.6.Djeca i mediji (televizija i Internet) 41
4.2.Savjeti učiteljima/icama 41
4.2.2.Grupne igre 43
4.2.2.1.Igre za bolju grupnu povezanost 44
4.2.2.2.Igre za poticanje aktivnosti 46
4.2.2.3.Igre za socijalno učenje 47
4.2.3.Učionica bez zlostavljanja 49
4.2.4.Odgoj za mir i suradnju – mirotvorni odgoj 52
4.2.4.1.Mirno rješavanje sukoba 53
4.3.Suradnja roditelja i učitelja 56
5.ZAKLJUČAK 57
LITERATURA 58
ŽIVOTOPIS 62
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI 63

Sažetak

Rizično socijalna ponašanja učenika u primarnom obrazovanju odnose se na sva društveno neprihvatljiva ponašanja kojih je danas sve češće. Neki od najčešćih oblika rizično socijalnih ponašanja u primarnom obrazovanju su: agresivnost, plašljivost, povučenost, potištenost, nemarnost i lijenost, laganje, nedisciplinirano, prkos te nasilje na Internetu. Sve su to ponašanja čiji su uzročnici, ali ujedno i čimbenici prevencije, roditelji i učitelji. (Ne)zahvaljujući njima djeca se tako ponašaju. Stoga je važno roditeljima i učiteljima ukazati na takva ponašanja i podijeliti im nekoliko savjeta. Cilj ovog diplomskog rada je upoznati neke osnovne značajke i osobitosti rizično socijalnih ponašanja.

Ključne riječi: oblici rizično socijalnih ponašanja, obitelj, prevencija, škola

Summary

Risky social behaviours among students in primary education are related to all socially unacceptable behaviours that are very common nowadays. Some of the most common forms of risky social behaviours in primary schools are: aggression, timidity, reticence, despondency, carelessness and laziness, lying, lack of discipline, defiance and Internet violence. These are all types of behaviours that are caused by parents and teachers, who are also prevention factors. (No)thanks to them, children behave like this. Therefore, it is important to indicate such behaviours to parents and teachers and share with them some advices. The aim of this diploma thesis is to introduce some basic features and characteristics of risky social behaviours.

Key words: forms of risky social behaviours, family, school, prevention

1.UVOD

Školski sustav je sustav koji obuhvaća sve školske ustanove u jednoj državi. Dijeli se na osnovno ili primarno obrazovanje (obvezatna osnovna škola), srednje ili sekundarno obrazovanje (gimnazije kao općeobrazovne škole i različite strukovne škole) i visoko ili tercijarno obrazovanje (više i visoke škole, odnosno fakulteti). Međutim, primarno obrazovanje je ono osnovno i glavno. Iako čovjek uči cijeli život, ono što nauči tijekom primarnog obrazovanja, ostat će mu uvijek u sjećanju. Premda, nije sve ni u znanju. Veliku ulogu u svemu ima i odgoj.

Djeca dolaze u školu iz različitih obitelji i različitih socijalnih sredina. Prema tome, učitelj dobije razred koji čini zajednicu od otprilike dvadesetak djece. Susreće se s malim stvorenjima različitih razmišljanja i ponašanja. Postoje djeca koja su komunikativna, druželjubiva, ljubazna, pristojna, sramežljiva, ali i djeca koja su agresivna, zločesta, nedisciplinirana, plašljiva, povučena. Nažalost, takve djece, s neprihvatljivim i neobičnim ponašanjem ima sve više i više. Agresivnost, nedisciplinirano, plašljivost, povučenost i sl. oblici su rizično socijalnih ponašanja.

Ovim diplomskim radom pokušat će se odrediti pojam rizično socijalnog ponašanja, navesti njegovi najčešći oblici te njihova prevencija. Cilj rada je upoznati učitelje, ali najviše roditelje s uzrocima i posljedicama rizično socijalnih ponašanja djece te njihovoj prevenciji.

2. RIZIČNA SOCIJALNA PONAŠANJA

Rizična socijalna ponašanja je jedno od područja kojima se bavi socijalna pedagogija. Brojni stručnjaci (pedagozi, sociolozi, psiholozi i dr.) koji se bave ponašanjem djece i mladeži susreću se s mnogim nedoumicama oko definiranja kompleksnog pojma kao što su rizična socijalna ponašanja. U novije vrijeme sve se češće rabi termin *rizična ponašanja* (Bašić i Ferić, 2004). Međutim, može se naići i na termine poput: poremećaji u ponašanju, delinkventno ponašanje, asocijalno ponašanje, abnormalno ponašanje, ometajuće ponašanje, društveno neprihvatljivo ponašanje, odgojna zapuštenost, djeca s teškoćama u ponašanju i sl. koji su se koristili u prošlosti (Đuranović, 2014:122).

2.1. Definiranje pojma

Rizik i rizično su termini koje treba protumačiti kako bi bolje razumjeli što se krije iza pojma rizična socijalna ponašanja. Postoje različite definicije izraza "u riziku" koje su objašnjene u nastavku rada.

Bašić i Ferić (2004) navode kako je termin "u riziku" u zadnjih nekoliko godina postao osnovni termin kojim se opisuju djeca i mladi koji se nalaze na putu prema mnogobrojnim problemima koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj društvenoj prilagodbi. Drugim riječima, termin " u riziku" koristi se kako bi se opisala djeca i mladi koji doživljavaju veliki broj poteškoća (siromaštvo, zlostavljanje, smrt roditelja, školski neuspjeh, maloljetnička trudnoća, delinkvencija i sl.) što ih dovodi do rizičnog ponašanja. U zadnjih desetak godina djeca i mladi "u riziku" identificiraju se s onima: čiji roditelji zloupotrebljavaju alkohol ili droge; koji su žrtve fizičkog, seksualnog ili emocionalnog zlostavljanja; koji su napustili školu; koji su u nepovoljnoj ekonomskoj situaciji; koji su počinili nasilno ili delinkventno djelo; koji su pokušali samoubojstvo.

Drayfoos (1990, prema Bašić i Ferić, 2004) ističe kako bi se izraz "u riziku" trebao koristiti u opisu djece i mladih u riziku koja se ne razviju u odgovorne odrasle osobe. Također, nemogućnost funkcioniranja u odrasloj dobi se vidi u OECD-ovoj

(Organization for Economic Co-operation and Development) definiciji djece i mladih "u riziku" koja objašnjava da su "u riziku" ona djeca i mladi koji su neuspješni u školi i koji su nesposobni napraviti tranziciju prema odrasloj dobi i zapošljavanju te na taj način ne mogu pridonijeti razvoju društva (Bašić i Ferić, 2004).

U stručnoj literaturi rizik kojem su izloženi djeca i mladi opisuje se kroz kontinuum (Mc Whirter i sur., 1993, prema Bašić i Ferić, 2004). Na jednom kraju je "niski rizik" opisan kao onaj koji nosi minimalnu štetu dobrobiti djeteta/mladog čovjeka, dok je na drugoj strani kontinuuma "visoki rizik" opisan kao onaj koji nosi ozbiljnu štetu dobrobiti ili razvoju djeteta/mladog čovjeka (Bašić i Ferić, 2004). Opisujući kontinuum rizika, Drayfoos (1997, prema Bašić i Ferić, 2004) opisuje četiri kategorije „rizičnosti“ djece i mladih na osnovi njihova ponašanja: vrlo visoka razina rizika, visoka razina rizika, srednja razina rizika i niska razina rizika. Djeca/mladi s vrlo visokom razinom rizika manifestiraju veći broj poremećaja u ponašanju poput boravka u maloljetničkim zatvorima zbog ozbiljnog kaznenog djela, upotrebe teških droga, cigareta i alkohola te upuštanja u neodgovorna seksualna ponašanja. Slična ponašanja, samo u manjim frekvencijama, manifestira se kod djece/mladih s visokom razinom rizika. Nadalje, srednja razina rizika odnosi se na skupine eksperimentatora koji čine minorna kaznena djela, povremeno koriste lake droge, seksualno su aktivni, ali odgovorno te su godinu dana izvan školskog sustava. Većina njih manifestira samo jedno od navedenih ponašanja. Djeca/ mladi s niskom razinom rizika ne manifestiraju delinkventno ponašanje, ne koriste drogu ili alkohol te je njihov rizik od negativnih posljedica minimalan (Bašić i Ferić, 2004).

Koncept rizika i zaštite, otpornosti i pozitivnog razvoja

Za bolje razumijevanje termina "u riziku" potrebno je dobro razumjeti koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika. Bašić, Ferić i Kranželić (2002, prema Bašić i Ferić, 2004) navode da koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika uključuje imenovanje rizičnih i zaštitnih čimbenika koji utječu na dijete ili mladog čovjeka tijekom njegova života, a nalaze se u osobinama djeteta te užem i širem socijalnom okruženju. Rizični čimbenici definiraju se kao bilo koji utjecaji koji pojačavaju vjerojatnost prvog pojavljivanja poremećaja, napredovanja prema vrlo ozbiljnom stanju te podržavanju

problematičnih stanja (Coie i sur., 1993, prema Kirby i Fraser, 1997, prema Bašić i Franić, 2004). Gardner, Green i Marcus (1994, prema Bašić i Ferić, 2004) kao rizične čimbenike navode: neadekvatne životne vještine, nedostatak samokontrole i asertivnosti, nisko samopoštovanje i samouvjerenost, emocionalni ili psihološki problemi, školski neuspjeh, nedostatak povezanosti sa školom te antisocijalno ponašanje (laganje, agresija, krađe). Za razliku od rizičnih čimbenika, zaštitni čimbenici su oni uvjeti koji "štite" mlade ljude od negativnih posljedica izloženosti riziku. Prema Werneru (1994, 1995, prema Bašić i Ferić, 2004) zaštitni čimbenici su: karakteristike temperamenta, vještine i vrijednosti koje vode učinkovitom korištenju potencijala te otvorenost prema prilikama u važnim životnim trenucima.

Koncept otpornosti se koristi kako bi se opisala djeca koja postižu pozitivne rezultate unatoč riziku kojemu su izložena (Bašić i Ferić, 2004). Postoje različita pojmovna određenja koncepta otpornosti. Primjerice, Gramezy, Masten i Tellegen (1984, prema Bašić i Ferić, 2004) definiraju otpornost kao manifestaciju kompetencije djece unatoč izloženosti stresnim događajima. Werner (1995, prema Bašić i Ferić, 2004) definira otpornost kao pozitivan razvoj djeteta unatoč visoko rizičnom statusu, kontinuiranu kompetenciju pod stresom te oporavak nakon traume. Nadalje, Canino i Spurlock (1994, prema Sayger, 1996, prema Bašić i Ferić, 2004) ističu da otporno dijete ima pozitivnu sliku o sebi, socijalnu orijentaciju, motivaciju i socijalno razumijevanje. Čimbenici po kojima razlikujemo otporno dijete od onoga kod kojega će rizik prevladati su sljedeći: aktivan pristup rješavanju problema, koji im omogućuje prevladavanje i nošenje s različitim emocionalnim iskustvima; sposobnost pridobivanja pozitivne pažnje, optimističan pogled na sva njihova iskustva; sposobnost da budu živahni i autonomni; sklonost traženju novih iskustava i proaktivna perspektiva.

Koncept pozitivnog razvoja

Prema mnogim istraživanjima i studijama, u novije vrijeme raste interes za koncept pozitivnog razvoja mladih. Pozitivan razvoj mladih je perspektiva koja naglašava pružanje usluga i razvoj mogućnosti za sve mlade ljude u zajednici. Naime, kroz taj koncept, mladima se omogućuje da razviju osjećaj kompetentnosti,

korisnosti, pripadanja (Connell, Gambone i Smith, 2004, prema Jandrić, 2005). Neki od osnovnih načela koncepta pozitivnog razvoja mladih su: ohrabrivanje mladih da uče i vježbaju nove vještine; da istražuju nove ideje i nove izbore; da im se pruži mogućnost izražavanja kroz različite medije (usmeno, pisano, glazbom, glumom, crtežom...) i mogućnost da ih se čuje i ozbiljno shvati; da im se omogući sudjelovanje u kreiranju aktivnosti u zajednici i da razviju osjećaj pripadnosti grupe te da im se pruži mogućnost volontiranja kako bi pomogli drugim članovima svoje zajednice (Principles and Examples of Positive Youth Development, 2003, prema Jandrić, 2005).

Na temelju spoznaja do kojih su došli, znanstvenici nam nude različite definicije rizičnog ponašanja. Nazor i suradnici (2002, prema Đuranović, 2014) rizičnim ponašanjem smatraju svako ono koje se može opisati kao smjelo, opasno, pogibeljno. Rizičnim ga doživljava i opisuje okolina. Takvo ponašanje može ugroziti samu osobu ili pojedinca i/ili grupu u okolišu. Ova su ponašanja iritirajuća, netolerantna, remete uspostavljenu ravnotežu.

Rizično ponašanje je ono ponašanje mlade osobe koje „povećava vjerojatnost nekog specifičnog neželjenog rezultata te koje ima potencijalno negativne posljedice na osobu koja manifestira takvo ponašanje, njegovu okolinu te nepovoljno djeluje na daljnji psihosocijalni razvoj te mlade osobe, odnosno povećava vjerojatnost prema razvoju poremećaja u ponašanju“ (Ricijaš i suradnici, 2010, prema Đuranović, 2014:123)

Jessor (1991, prema Vézina i sur., 2011, prema Đuranović, 2014:123) smatra da je rizično ponašanje svako ono koje može ugroziti fizičko i psihosocijalno zdravlje i razvoj adolescenata, a to je konzumiranje štetnih tvari, rizično seksualno ponašanje, antisocijalno ponašanje i delinkvencija.

Bašić, Trbović i Uzelac (2004) navode da rizična ponašanja, odnosno različiti oblici poremećaja u ponašanju kod djece i mladih mogu imati nekoliko razina s obzirom na učestalije oblike ponašanja (neopravdano izostajanje s nastave) do nešto manje učestalih, ali i opasnijih (sitne krađe, rano, neodgovorno upuštanje u spolne

odnose) te do sasvim ozbiljnih oblika ponašanja (fizički napad, vršnjačko nasilje, zlouporaba droga i nošenje oružja).

Mnogi istraživači i praktičari sve više pozornosti posvećuju činjenici da djeca/mladi imaju raznovrsne probleme koji su rezultat njihovih izbora i ponašanja. Najčešća rizična ponašanja djece/mladih su: zloupotreba alkohola i/ili droga; rano stupanje u spolne odnose; napuštanje škole/problemi u školi; delinkvencija djece/mladih; nasilje i vršnjačko nasilje koje postaje sve većim problemom i sve je više predmet istraživanja. Stoga je potrebno mladim ljudima pomagati da uspiju te smanjivati rizike kroz sveobuhvatan pristup (Bašić, Trbović i Uzelac, 2004).

2.2. Oblici rizično socijalnog ponašanja

Rizična socijalna ponašanja su sva ona ponašanja koja odstupaju od opće prihvaćenih društvenih normi. Jedna od prvih stepenica na kojoj do izražaja dolaze različiti oblici rizičnog socijalnog ponašanja je osnovna škola, odnosno primarno obrazovanje.

Autorice Zloković i Vrcelj (2010) navode da rizična socijalna ponašanja, odnosno prosocijalna ponašanja predstavljaju društveno neprihvatljiva ponašanja, koja prvenstveno shvaćamo kao antisocijalnu pojavu, odnosno namjerno nanošenje povrede ljudima ili vlasništvu. Uzroci tome su mnogi problemi u djece i mladih koji nastaju ignoriranjem ili nedovoljnom pomoći i zaštitom u obitelji, školi i široj okolini te utjecaji medija. Takvi uzroci mogu izazvati različite oblike ponašanja. Neki od oblika su već navedeni u radu poput stupanja u spolne odnose, zloupotrebe alkohola i/ili droga, napuštanja škole, delinkvencije, nasilja, itd.

Nadalje, Zloković i Vrcelj (2010) prema službenim podacima zdravstvenih, socijalnih, odgojno-obrazovnih ustanova te izvještaja policije iznose spektar rizičnih ponašanja djece i mladih koji se proširuje na neka "nova": politoksikomaniju; "*bringe drinking*" (brzo, bezumno opijanje); "*hook up*" kultura (seksualni odnos sa što većim brojem partnera); hazardne noćne utrke i rizične vožnje motornim vozilima; iskakanja i uskakanja u jureća vozila; patološka ponašanja i psiho-

somatske probleme (depresija, anksioznost i dr.); poremećaje spavanja, probleme ishrane (anoreksija, bulimija); dugotrajna noćna izbivanja.

2.3. Najčešći oblici rizičnog socijalnog ponašanja

Fizička, verbalna i socijalna agresivnost, plašljivost, povučenost, potištenost, nemarnost i lijenost, laganje, nedisciplinirano, prkos i rizična ponašanja na Internetu jedni su od učestalih rizičnih ponašanja koji se pojavljuju u primarnom obrazovanju.

2.3.1. Agresivno ponašanje

Pojam agresivnosti često se koristi u različitim značenjima: u smislu izvanjskog očitovanja stanja neprijateljstva, mržnje, bijesa ili u smislu aktivnosti protiv samog sebe ili protiv drugih.

Agresivno ponašanje obuhvaća "širok raspon specifičnih ponašanja kojima je zajedničko obilježje moguće nanošenje štete ili povrede drugim osobama ili stvarima te namjera da se nanese šteta" (Bouillet i Uzelac, 2007:214).

Žužul (1989, prema Đuranović i Opić, 2013) definira agresivno ponašanje kao svaku reakciju (tjelesnu ili verbalnu) izvedenu s namjerom da se nekom drugom nanese šteta ili povreda bilo koje vrste, bez obzira je li ta namjera do kraja realizirana.

Razlikuju se tri vrste agresije: fizička, psihološka i socijalna. Fizičko agresivno ponašanje uključuje sve vrste udaraca, guranja, razbijanja i sl., dok psihološko agresivno ponašanje uključuje verbalne uvrede, dobacivanja, prijetnje, ucjene, ponižavanje pred drugima, odbacivanje i sl. (Rigby, 2000; Debarbieux, 2000, prema Bouillet i Uzelac, 2007). Štoviše, fizička agresivnost predstavlja napad pojedinca na druge pojedince ili grupu pojedinaca pomoću dijelova svoga tijela ili oružja. Za razliku od fizičke agresivnosti koja predstavlja napad pojedinca na druge pomoću dijelova svoga tijela ili oružja, verbalna agresivnost se očituje riječima,

odnosno u nanošenju verbalnih uvreda drugim osobama. Primjeri za to su: prijetnja, kritiziranje, ruganje, okrivljavanje, psovke, žalbe, naređenja i sl.

U prošlosti su se uglavnom istraživali fizički oblici agresivnog ponašanja, dok su drugi, teže uočljivi i prikriveni, bili zanemarivani. Međutim, posljednjih dvadesetak godina, znanstvenici istražuju šira područja agresivnog ponašanja poput indirektnih i prikrivenih oblika. Bouillet i Uzelac (2007) spominju direktan i indirektan oblik agresivnosti. Verbalnu i fizičku agresivnost ubrajaju u direktne oblike agresivnosti jer je riječ o ponašanjima kojima se žrtvi nanosi povreda ili šteta u izravnom kontaktu, dok se pri indirektnoj ili socijalnoj agresivnosti šteta ili povreda žrtvi nanosi posredno, obično ugrožavanjem njezinih socijalnih odnosa. Takva vrsta agresivnosti se naziva još i *odnosnom agresijom* koja obuhvaća ponašanja poput isključivanja iz skupine vršnjaka, prekidanja prijateljstva, narušavanja tuđeg ugleda ili širenja glasina.

Pojam *indirektna agresija* potječe od Feshbacha (1969, prema Card i sur., 2008, prema Đuranović i Opić, 2013), koji želi skrenuti pozornost na sva ona ponašanja koja narušavaju međuljudske odnose. Pod navedenim pojmom autor je ponajprije mislio na odbacivanje i isključivanje određene osobe iz društva, odnosno vršnjačke skupine. U znanstvenu literaturu pojam *socijalne agresije* uvode Cairns i suradnici (1989, prema Card i sur., 2008, prema Đuranović i Opić, 2013) a ona obuhvaća i opisuje sve oblike dječje manipulacije koja se javlja u vršnjačkim odnosima.

Galen i Underwood (1997, prema Card i sur., 2008, prema Đuranović i Opić, 2013) u socijalno agresivno ponašanje ubrajaju: odbacivanje neke osobe, negativne neverbalne načine izražavanja, širenje neistinitih glasina, socijalno isključivanje s ciljem nanošenja štete, odnosno narušavanja žrtvina samopoštovanja. Nadalje, Crick (1995, prema Đuranović i Opić, 2013) umjesto termina *socijalna agresivnost* upotrebljava termin *nasilje u vezi* kojim obuhvaća sva ona ponašanja što izazivaju štetu koja nastaje kao rezultat manipulacije u vršnjačkim odnosima.

Field (2004, prema Đuranović i Opić, 2013) dijeli nasilništvo na: tjelesno,

verbalno i antidruštveno. Antidruštveno nasilništvo opisuje i kao isključivanje ili nasilništvo odnosa. Ono je vrsta socijalne manipulacije koja je neizravna i tajnovita. Oblici antidruštvenog ponašanja nasilnika su:

- ignoriranje žrtve ili zlostavljanje šutnjom
- oponašanje glasa ili držanja žrtve
- šaptanje, ogovaranje ili govorenje ružnih stvari žrtvi iza leđa
- pisanje uvredljivih poruka
- pokazivanje prstom, zurenje, hihotanje, smijanje, kreveljenje
- zauzimanje prijetećeg stava
- izolacija djeteta od društvene skupine, skupine vršnjaka ili igara, isključivanje iz razgovora

Maleš i Stričević (2005, prema Đuranović i Opić, 2013) upotrebljavaju termin socijalno zlostavljanje. To je oblik zlostavljanja kada netko drugoga uporno ignorira, odbacuje, isključuje iz društva, odnosno o njemu širi zlobne tračeve. Može biti izravno, tj. u prisutnosti žrtve, ali i neizravno, da osoba koju se isključuje i ne zna da ga grupa odbacuje sve do trenutka kad se želi uključiti, a to mu se onemogućuje.

Đuranović i Opić (2013) proveli su istraživanje o razini socijalne agresivnosti učenika primarnog obrazovanja s obzirom na dob, spol i sredinu u kojoj se škola nalazi (selo/grad). Prema rezultatima provedenog istraživanja učenici osmih razreda pokazuju značajno višu razinu socijalne agresivnosti u odnosu na učenike četvrtih razreda pa se može zaključiti da su stariji učenici socijalno agresivniji od mlađih. Spolne razlike u socijalnoj agresivnosti nisu se pokazale statistički značajne. Djevojčice i dječaci preferiraju slične oblike socijalne agresivnosti. Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje razlika u socijalnoj agresivnosti učenika seoskih i gradskih škola. Učenici seoskih škola pokazuju značajno višu razinu socijalne

agresivnosti u odnosu na učenike gradskih škola.

Provedena istraživanja o agresivnosti pokazuju da su dječaci/muškarci skloniji direktnoj, odnosno fizičkoj agresivnosti, dok su indirektni, odnosno socijalni oblici agresije karakterističniji za djevojčice/žene (Bouillet i Uzelac, 2007).

Četiri su oblika dječje agresivnosti (Žužul, 1989, prema Bouillet i Uzelac, 2007):

- *instrumentalna ili specifična agresija* – usmjerena dobivanju ili zadržavanju određenih objekata ili pozicija, ili prihvaćanju željenih aktivnosti

- *hostilna ili "zadirkujuća" agresija* – usmjerena ponajprije prema provociranju ili ozljeđivanju drugih osoba

- *defenzivna ili reaktivna agresija* – izazvana akcijom drugih

- *agresivna igra* – uključuje nanošenje ozljeda drugima, a nastala je kao rezultat fizičke igre

Agresija može biti otvorena i prikrivena, reaktivna i proaktivna, relacijska te instrumentalna i neprijateljska (Essau i Conradt, 2006). Otvorena agresija može se definirati kao otvoreni čin sukobljavanja povezan s fizičkim nasiljem poput fizičkih obračuna, terориziranja drugih i uporabe oružja s neprijateljskom namjerom. Prikrivena agresija je svaki skriveni, potajni čin agresije, a on uključuje: krađu, podmetanje požara, bježanje od kuće i slično. Reaktivna agresija je agresivno djelo koje predstavlja reakciju na neki izvanjski podražaj, događaj ili ponašanje. Taj podražaj može biti stvaran ili ga je dijete takvim doživjelo. U tom slučaju vanjski podražaj izaziva veliku količinu bijesa, koji se združuje s impulzivnošću, slabom sposobnošću usmjeravanja ponašanja, slabo razvijenim sposobnostima savladavanja i neprimjerenom obradom socijalnih informacija. Proaktivna agresija se odnosi na dijete koje se namjerno i planirano agresivno ponaša kako bi postiglo neki cilj ili dominiralo nad drugim djetetom (Essau i Conradt, 2006). Nadalje, relacijskom agresivnošću nazivamo ponašanja koja narušavaju vršnjačke odnose (Crick i

Grotpeter, 1995, prema Đuranović i Opić, 2013). Agresivnost koja pruža agresoru nagrade ili prednosti povezane s neugodom žrtve nazivamo instrumentalnom agresivnošću (Feshbach, 1970, prema Essau i Conradt, 2006), dok je glavni cilj neprijateljske agresivnosti nanijeti žrtvi bol ili štetu.

Essau i Conradt (2006) opisuju agresivnost u dojenačkoj dobi, ranom i srednjem djetinjstvu i u mladenačkoj dobi. Agresivno ponašanje u dojenačkoj dobi počinje se pokazivati potkraj prve godine. Najčešće se pojavljuje kao instrumentalna agresivnost čija je posljedica oduzimanje igračaka drugoj djeci. U ranom i srednjem djetinjstvu agresivno ponašanje očituje se kroz napade bijesa, verbalno izražavanje agresivnosti, neprijateljsko ponašanje i otvoreno antisocijalno ponašanje (npr. neposlušnost). Dječja agresivnost u toj je dobi češće namjerna, neprijateljska i reaktivna nego instrumentalna. U mladenačkoj dobi smanjuju se otvoreni oblici agresivnosti, a raste broj prikrivenih oblika agresivnosti.

Znanstvenici koji istražuju fenomen agresivnog ponašanja kao njegove sastavne dijelove navode nasilje i *bullying*. Nasilništvo je svjesna, željena i namjerna neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti (ozlijediti) ili izazvati strah kod druge osobe. Nasilništvo uvijek uključuje tri elementa: nesrazmjer moći, namjeru da povrijedi (ozlijedi) i prijetnju daljnjom agresijom (Coloroso, 2004, prema Đuranović i Opić, 2013:792). Pod pojmom nasilništva misli se na “psihološko, emocionalno, socijalno ili tjelesno uznemiravanje jedne osobe od strane druge. Ono obuhvaća verbalno, tjelesno i/ili antisocijalno ponašanje i postupke, kao što su isključivanje, ogovaranje, agresivni govor tijela i spolno uznemiravanje” (Field, 2004, prema Đuranović i Opić, 2013:792).

Violet Oaklander u svojoj knjizi *"Put do dječjeg srca"* navodi da "agresivni čin nije pravi izraz ljutnje već otklon od pravih osjećaja (Oaklander, 1996:212). Pod pojmom "agresivan čin" podrazumijeva destruktivno ponašanje, npr. uništavanje imovine, krađu, podmetanje požara.

"Dijete koje se ponaša neprijateljski, nasilno, destruktivno vidim kao dijete koje ima duboke osjećaje ljutnje, odbačenosti, nesigurnosti i tjeskobe, kao osobu povrijeđenih osjećaja i često difuznog doživljaja samog sebe. A o onim razinama sebe koje poznaje ima loše

mišljenje. Ono nema želje ni snage izraziti što osjeća, jer ako to učini, boji se da će ostati bez energije koju je skupilo za destruktivno ponašanje. Ono osjeća da radi ono što mora da bi preživjelo." (Oaklander, 1996:212)

Djeca sklona agresivnosti mogu biti vrlo različita. Neka mogu biti agresivna jer su frustirana i visoko osjetljiva, a druga jer čeznu za mnogo senzoričkih poticaja (Greenspan, 2004). Stanley Greenspan (2004) navodi što god da je uzrok, agresija u djeteta može upozoriti na granice odraslih, odnosno roditelja, odgajatelja, učitelja i sl. Uspiju li razumjeti temeljne fizičke i emocionalne razloge, mogu ih iskoristiti kao priliku da pomognu djetetu u emocionalnom rastu i razvoju.

2.3.2. Plašljivost

Plašljivost je u određenoj fazi emocionalnog razvoja, odnosno u ranom djetinjstvu normalna pojava. Sva se djeca više ili manje boje mraka, samoće, nepoznatih osoba i drugih novih ili nepredvidivih situacija. Međutim, ako osjećaj straha ili uplašenosti nije razmjeran uzroku ili ako s objektom straha nije ni u kakvom odnosu, onda se govori o plašljivosti kao o poremećaju u ponašanju, odnosno kao jednom od oblika rizično socijalnih ponašanja.

Plašljivost je znak da se dijete ili mlada osoba osjeća nesigurno, ugroženo i da je njihovo samopouzdanje vrlo slabo. Ono ne vjeruje u mogućnost vlastite afirmacije, ne usuđuje se izraziti vlastitu osobnost, stupiti s drugima u natjecanje i braniti svoj društveni status. Nadalje, plašljiva osoba osjeća se bespomoćno, u svemu oko sebe vidi neku opasnost za svoju ličnost, a u sebi ne nalazi energije kako bi se tome oduprijela, boji se bilo što samostalno poduzimati, suočiti se s nepoznatom situacijom, ljudima, opterećenjima, zadaćama, odgovornošću. Osobito se boji samostalnog nastupanja, pokazivanja vlastitih sposobnosti, znanja ili vještina (Košiček i Košiček, 1967, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Tijekom predškolske dobi ispitne i zahtjevne situacije mogu se izbjegavati. Međutim, u školskoj dobi plašljivost narušava djetetovo socijalno funkcioniranje što je često popraćeno slabim školskim postignućima, nedovoljnom motivacijom za učenje, lošom uključenošću u društvo vršnjaka i drugim nepovoljnim okolnostima.

Nadalje, u mladenačkoj dobi ona se najčešće očituje zbog ispitnih situacija, nastupa u javnosti, uspostavljanja kontakata s drugim ljudima i sl. Plašljivost na brojne životne izazove djeluje inhibirajuće i obeshrabrujuće pri čemu neuspjesi uvjetovani plašljivošću još više umanjuju samopouzdanje i pojačavaju strahove. Bouillet i Uzelac (2007) navode da se plašljivost može razviti u djece koja su naglo stavljena u neku društvenu situaciju bez dovoljno društvenog iskustva ili su odvojena od poznatih odraslih osoba. Isto tako, plašljivost može biti posljedica nekih organskih oštećenja (disleksija, disgrafija, teške i kronične bolesti i sl.). Nadalje, posebno mjesto u razvoju plašljivosti zauzimaju roditelji, odnosno njihov autoritativni odgojni stil, ukoliko zastrašivanje koriste kao osnovno sredstvo odgajanja. Pretjerane ambicije roditelja koji djetetu postavljaju zahtjeve kojima ono po svojim biopsihološkim sposobnostima nije doraslo, također mogu uzrokovati plašljivost. Djeca su plašljiva i razmažena kad se nađu u situaciji u kojoj gube stečene povlastice. Ona su kod kuće obično vrlo živahna, slobodna, nametljiva i drska, a u vrtiću, školi i drugdje povučena, plaha, šutljiva i plašljiva. Naime, plašljivost razmažene djece potiče promjene u odgojnim postupcima roditelja koji gube strpljenje pa s pretjerano popustljivog odgoja prelaze na autoritarni odgojni stil. Također, i emocionalno hladan odgojni pristup je jedan od uzroka plašljivosti jer nedovoljna emocionalna prihvaćenost izaziva u djetetu osjećaj ugroženosti koji se očituje u obliku tjeskobe.

U socijalnopedagoškom tretmanu plašljive osobe potrebno je staviti na sustavno ohrabrivanje i osamostaljivanje te ih češće izlagati situacijama koje će im omogućiti afirmaciju i uporno priznavanje svake vrijednosti u njihovu ponašanju. Ukoliko se takav tretman izostavi, ono može dovesti do razvoja različitih vrsta fobija i paničnih strahova koji iziskuju psihijatrijsko liječenje (Bouillet, Uzelac, 2007).

2.3.3.Povučenost

Povučenost se odnosi na ponašanje djeteta ili mlade osobe koja je pretežito tiha, mirna, osamljena, koja mnogo mašta, nema stalne prijatelje te češće bira društvo starijih ili mnogo mlađih osoba. Popratna je pojava plašljivosti, a odraz je osobne nesigurnosti i nepovjerenja u druge što može imati negativne posljedice za dječje

postignuće, sliku o sebi, snalaženje u svijetu koji ga okružuje (Bouillet i Uzelac, 2007).

Objašnjenja etiologije socijalne povučenosti kod djece obično se svode na nedostatak socijalnih vještina. Međutim, Lebedina Manzoni (2007) se na to nadovezuje na način da se otvoreno postavlja pitanje ometa li ih anksioznost u socijalnim interakcijama i time uvjetuje njihovo izbjegavanje ili jednostavno ne posjeduju socijalne vještine koje bi im omogućile interakciju s vršnjacima. Isto tako, postoji mogućnost da su većinu vremena provodila unutar vlastite kuće s odraslim osobama što dovodi do socijalne povučenosti. Pretjerana zaštita djeteta od strane roditelja samo potkrepljuje povučenost jer djeci uskraćuje priliku da se sami za nešto izbore i na taj način steknu pozitivno iskustvo. Redovito ponavljanje takvog pozitivnog iskustva povučenoj djeci moglo bi donijeti više samopouzdanja i priliku da nauče upravljati svojim strahovima i svojim reakcijama. Upravo prezaštićeno dijete nema takvu priliku jer se roditelji i na najmanji znak moguće neugode upliću i rješavaju situaciju umjesto djeteta. Bebe s kojima majke puno razgovaraju postaju socijabilnije od one djece čije su majke uredno vodile brigu o njima, ali im pritom nisu puno govorile.

Bouillet i Uzelac (2007) navode različite etiološke činitelje povučenosti poput da je ono posljedica fizičkih bolesti (slabokrvnosti, pothranjenosti i sl.), nedovoljne mentalne razvijenosti, stvarnih ili umišljenih tjelesnih nedostataka, pretjeranog roditeljskog nadzora, emocionalne zapuštenosti i sl. Iz navedenoga može se zaključiti da su povučena djeca "laki plijen" za nasilnike, odnosno da i ona postaju žrtvama nasilničkog ponašanja svojih vršnjaka što može ostaviti negativne posljedice.

Tijekom socijalnopedagoškog tretmana povučenu djecu je potrebno postupno uvoditi u društvo vršnjaka pri čemu se mogu iskoristiti različiti formalni oblici udruživanja (sportski klubovi, kulturno-umjetnička društva i sl.) i postupno, ali oprezno ih izlagati upravo onim situacijama u kojima njihova povučenost najviše dolazi do izražaja (Bouillet i Uzelac, 2007).

2.3.4.Potištenost

Prema Bouillet i Uzelac (2007) potištenost je jedan od oblika rizično socijalnih ponašanja koji prethodi depresiji, odnosno osjećaju beznađa i očaja, koji blaže i kratkotrajnije, a kadšto intenzivnije i dugotrajnije prevlada nad drugim osjećajima pojedinca. Jedan je od simptoma reakcije na ugrožavajuće životne promjene kojima se osoba ne uspijeva prilagoditi, umanjuje sposobnost koncentracije, čitanja, pisanja, komunikacije, a odražava se i na ukupno socijalno funkcioniranje. Primjerice, u adolescenciji potištenost može biti reakcija na različite negativne predodžbe o vlastitim osobinama ili što je još češće, o vanjskome izgledu. Lebedina-Manzoni (2007) navodi da je depresivnost emocionalno stanje koje karakterizira doživljaj tuge, neraspoloženja, žalosti i utučenosti što je danas univerzalno i sve češće životno iskustvo svake osobe.

Potištenost, kao preteča depresivnosti, česta je pratilja plašljivosti i povučenosti. Osobito ako su posljedica neprestanoga psihičkog zlostavljanja i ako djeca rastu zapostavljena, nevoljena ili odbačena. Košiček (1967, prema Bouillet i Uzelac, 2007) potišteno dijete opisuju kao mrzovoljno, otresito, bezvoljno, šutljivo, povučeno, pasivno, umorno, tjeskobno, plačljivo i zabrinuto dijete koje se neprestano tuži na bolove, nemirno spava, nema apetita, rastreseno je, razdražljivo i nesnošljivo. Ukoliko se u djece i mladih pojavi neka iznenadna promjena ponašanja koja traje dulje od dva tjedna i uključuje simptome poput nedostatka zanimanja za bilo kakvu aktivnost i za odnose s drugim osobama, promjenu apetita, ritma spavanja i budnosti, gubitka energije, neopravdanog samooptuživanja, negativnog mišljenja o sebi, osjećaja tuge, beznađa i stalne zabrinutosti, nemogućnosti koncentracije, misli ili maštanja o smrti, agresivnog ponašanja, preosjetljivosti i/ili izražene trajnije fizičke boli, potrebno je potražiti stručnu pomoć. Uzroci tome mogu biti: smrt roditelja, rastava braka roditelja, zlostavljanje u obitelji (psihičko, fizičko i seksualno), odbačenost od strane vršnjaka, prekid prijateljske ili ljubavne veze, izbjeglištvo, nepovoljni socijalni uvjeti poput siromaštva, itd. (Bouillet i Uzelac, 2007).

Prema dosadašnjim istraživanjima potištenost sve snažnije utječe na socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj djeteta te na kvalitetu njegova odnosa s roditeljima.

Međutim, što se prije postavi dijagnoza i što se prije dijete uključi u tretman, veća je vjerojatnost bržeg i sveobuhvatnijeg oporavka. Pritom su osobito uspješni tretmani koji djeluju na povećanje samopoštovanja, vještine suočavanja, kvalitetu odnosa s vršnjacima i roditeljima te koji uključuju i djetetovu okolinu, osobito obitelj i školska sredina (Bouillet i Uzelac, 2007).

2.3.5.Nemarnost i lijenost

Djeca koja razumiju i prihvaćaju svoju odgovornost, izvršavaju svoje obveze, ponosna su na vlastiti uspjeh koji je posljedica truda i rada, razvijaju unutarnju motivaciju i razumiju da najčešće do uspjeha dovode trud i zalaganje. Međutim, nisu sva djeca ista. Postoje i ona djeca koja jednostavno ne znaju kako bi mogla prevladati neuspjeh, odnosno kako bi se suočila s neuspjehom što je dio normalnoga životnog iskustva. Učestali neuspjesi mogu ostaviti dubok trag i nepovoljno djelovati na razvoj samopouzdanja ili motivaciju za daljnji rad i usvajanje različitih znanja, vještina i navika. Djeca tada često odustaju od pokušaja da djeluju na vrijeme i onda kada se nešto može popraviti što vodi razvoju nemarnosti (Bouillet i Uzelac, 2007).

Uzelac (1995, prema Bouillet i Uzelac, 2007) nemarnost objašnjava kao pasivno ponašanje i nedovoljno odgovoran odnos prema radnim zadaćama, u čemu se prepoznaje nedostatak radnih navika. Uočljivo je već u djece predškolske dobi. Naime, takva su djeca troma, lijena, bez inicijative, ne prihvaćaju nikakve aktivnosti, u svemu očekuju poticaj i pomoć odraslih, sve rade bezvoljno, površno i neuredno. Međutim, nije uvijek i u svim situacijama jednako tromo i nezainteresirano. Naime, dijete je najčešće izrazito sporo, nepokretno, nespretno i površno pri odijevanju, umivanju, češljanju, pospremanju igračaka, odlaska u trgovinu i sl., ali to isto dijete postaje vrlo živahno, aktivno i poduzetno tijekom igre ili obavljanja neke aktivnosti koja u njemu izaziva osjećaj ugode. Stoga, nemarnost ne podrazumijeva potpunu neaktivnost i pasivnost, već samo izbjegavanje i zanemarivanje rada u korist igre ili aktivnost koja izaziva osjećaj ugode (Bouillet i Uzelac, 2007)

S druge strane, lijenost se definira kao nedostatak želje za bilo kakvom aktivnošću ili radom. Izrazito lijene osobe koje se odbijaju baviti bilo kakvim

aktivnostima, ne uspijevaju ništa naučiti niti razviti neku vještinu, a samopouzdanje im postaje sve slabije. Štoviše, izabrale su pasivan način suprotstavljanja strahovima i situacijama koje u njima izazivaju osjećaj nesigurnosti. Primjerice, djeca s teškoćama u učenju često manifestiraju ponašanje koje asocira na lijenost jer osjećaju visoku razinu frustracije kad se suočavaju sa zadacima kojima nisu dorasla (Bouillet i Uzelac, 2007).

Nemarnost najviše eskalira u školskoj dobi jer se djeca u školi vrlo često suočavaju s ozbiljnijim zahtjevima. Nemarni/ lijeni učenici zaboravljaju napisati domaće zadaće, ne mogu se sjetiti što je zadala učiteljica, uče pod prisilom, spori su, nepažljivi, izmišljaju različite potrebe, nestrpljivi su, mrzovoljni, razdražljivi, brzo se umaraju i gube svako zanimanje, površni su te nisu spremni uložiti trud kako bi razumjeli zadatak. Takvo ponašanje pridonosi lošemu školskom uspjehu i lošim ocjenama što umanjuje njihovu motivaciju za učenje. Ukoliko se njihove potrebe zanemaruju, postoji mogućnost da će narušavati red u razredu što može biti nesvjestan poziv u pomoć ili sredstvo prikrivanja osjećaja nezrelosti (Bouillet i Uzelac, 2007).

Nadalje, u adolescenciji, nemarnost se razvija u bezvoljnost, ravnodušnost prema osnovnim vrijednostima života, u nezainteresiranost za bilo kakvu korisnu i produktivnu aktivnost, u kroničnu dosadu, odnosno osjećaj neuključenosti u sadržaje koji okružuju osobu, a praćena je nemogućnošću koncentracije, nestrpljivošću i nezadovoljstvom. Navedeni simptomi vode usvajanju antisocijalnog i autodestruktivnog ponašanja. Kasnija adolescencija je vrijeme kada dijete odabire smjer i razinu obrazovanja, buduće zanimanje, planiranje ekonomske nezavisnosti od roditelja i sl. što ovisi o njegovom poimanju samoga sebe u različitim životnim područjima. Naime, adolescent kojega karakterizira nemarnost ili lijenost, najčešće vjeruje da njegova budućnost ne ovisi o njemu nego o brojim činiteljima okoline što umanjuje vjeru u mogućnost ostvarenja životnih ciljeva (Bouillet i Uzelac, 2007).

Najčešći je uzrok nemarnosti i lijenosti nesamostalnost i osjećaj bespomoćnosti, odnosno kronični osjećaj nemoći u određenoj situaciji ili vjerovanje da će situacija završiti negativnim ishodom pri čemu se pojavljuje pasivnost i

povlačenje, uz postupno gubljenje uvida u činjenicu da postoji moguće rješenje. Također, razvoju nemarnosti i lijenosti pridonosi pretjerano maženje i popustljivost roditelja prema djetetu. Osim neprimjerenih odgojnih postupaka, uzroci mogu biti i ljubomora, osvetoljubivost, neprikladan ili irelevantan nastavni program te kronične bolesti i drugi činitelji (Bouillet i Uzelac, 2007).

Bitna sastavnica tretmana za nemarnost i lijenost je usvajanje radnih navika, ali i poticanje na aktivnosti koje će osobi omogućiti da spozna osjećaj uspjeha i zadovoljstva koje proizlaze iz radnih aktivnosti (Bouillet i Uzelac, 2007).

2.3.6.Laganje

Prvi oblici laganja najčešće se pojavljuju u ranom djetinjstvu (između četvrte i pete godine). Djeca lažu radi postizanja željenog cilja, opravdavanja, prikrivanja i izbjegavanja kazne i neželjenog posla, dobivanja nagrade i brojnih drugih razloga. Laganje podrazumijeva postojanje namjere i svijesti o samom djelu. Naime, dijete u društvu vršnjaka može lagati vrlo olako dok laganje autoritetima najčešće je popraćeno neodlučnošću, crvenjenjem, mucanjem i drugim znakovima. Međutim, važno je znati da dijete nije sposobno uočiti razliku u društvenoj štetnosti i (ne)moralnosti pojedinih laži, a dugoročno je odgojno pogubno ako odrasli ne razlikuju maštu (fantaziju) i laganje (Bouillet i Uzelac, 2007).

Laniado i Pietra (2008) navode kako šestogodišnje dijete počinje razvijati nejasnu svijest o tome kako se gledišta različitih osoba uvijek ne podudaraju. Ono primjećuje da drugi sagledavaju stvari drugačije od njega i shvaća da je moguće naučiti gledati svijet različitim očima. Od laži pomoću koje bježi u izmišljeni svijet ili negira neku činjenicu prelazi na višu razinu. Naime, dijete je sada sposobno lagati o vlastitim duševnim stanjima i prešutjeti svoje namjere.

Najviše lažu zlostavljana i zanemarena djeca zbog straha od kažnjavanja ili da bi "uljepšala" svijet u kojem žive i lakše se nosila s ružnom stvarnošću te ako su zanemarena, da bi dobila pažnju za kojom čeznu. Neka djeca lažu jer se boje da neće udovoljiti očekivanjima roditelja, boje se da ih ne razočaraju. Prestrogi i prezahtjevni

roditelji ne trebaju se čuditi što dijete u strahu od kazne ili kritike pribjegava lažima. Djeca uče lagati i od svojih roditelja. Primjerice, kada roditelj traži od djeteta da se javi na telefon i kaže da nije kod kuće. Dijete tada zaključuje da je u redu lagati.

Laganje treba prihvatiti kao dio odrastanja, ali reagirati na svaku neistinu i usmjeravati dijete na istinu. Ne treba zaboraviti da djeca uče od svojih roditelja. Roditelji koji lažu svojoj djeci te govore neistine u njihovoj prisutnosti, uče dijete da je laganje prihvatljivo.

2.3.7.Nedisciplinirano st

Prema Bouillet i Uzelac (2007) nedisciplinirano ponašanje obuhvaća manifestacije ponašanja koje su više ili manje povezane s nepriznavanjem odgojnog autoriteta ili uz aktivno suprotstavljanje autoritetu.

Normalno je da svako dijete katkad remeti disciplinu. Međutim, ukoliko takvo ponašanje neko dijete manifestira dulje vrijeme i kada znatno remeti njegovo socijalno funkcioniranje, ono postaje jednim od oblika rizično socijalnog ponašanja. Takav oblik ponašanja karakterizira tvrdoglavost, otpor zapovijedima, nespremnost na kompromise, popuštanje ili pregovore s odraslima ili vršnjacima. Neprijateljstvo može biti usmjereno prema odraslima ili vršnjacima, i to namjernim ometanjem drugih ili verbalnom agresijom. Ono je češće izraženije kod kuće nego negdje drugdje jer su simptomi obično prisutni u interakciji s osobama koje dijete dobro poznaje. Djeca takvo svoje ponašanje opravdavaju reakcijom na nerazumne zahtjeve ili na okolnosti. Takav oblik ponašanja obično postaje uočljiv do osme godine života, a najkasnije do rane adolescencije (Bouillet i Uzelac, 2007).

Vodak i Šulc (1966, prema Bouillet i Uzelac, 2007) navode nekoliko odgojnih činitelja koji pridonose nedisciplinirano sti:

- zahtjevni odgojitelji – svojim zahtjevima znatno premašuju mogućnosti djeteta, ne toleriraju iznimke i ne poštuju osobne stavove djeteta. Naime,

takvi su odgojitelji često nemilosrdni i traže bezuvjetnu poslušnost, strogi su i izazivaju strah, sputavaju djetetovu samostalnost i individualnost

- neodlučni odgojitelji – djetetu dopuštaju da radi što želi, nikada mu ne postavljaju ograničenja, zabrane i pravila pa dijete ne razvije osjećaj za poslušnost

- neodlučni odgojitelji – nisu dosljedni, postavljaju međusobno suprotne odgojne zahtjeve pa dijete ne može razumjeti što se od njega zapravo očekuje

- nejediinstveni odgojitelji – ne mogu se međusobno dogovoriti o odgojnim zahtjevima prema djetetu pa dijete prihvaća one zahtjeve kojima je lakše udovoljiti

Ukoliko dijete zaključi da je izloženo bezrazložnim, promjenjivim ili nerealnim zahtjevima, prestati će poštovati odrasle i slijediti njihove upute što vodi nepoštovanju autoriteta i pravila ponašanja.

Budući da nedisciplinirano st znatno remeti proces odgoja, ona može dovesti do mnogih zastoja i odstupanja u ponašanju poput ograničene mogućnosti usvajanja navika, uvježbavanja kognitivnih i motoričkih sposobnosti, usvajanja društveno poželjnih oblika ponašanja i sl. Nedisciplinirano dijete u svim odgojnim sredinama kontinuirano krši pravila što otežava realizaciju odgojnih sadržaja (Bouillet i Uzelac, 2007).

2.3.8.Prkos

Prkosno dijete je tvrdoglavo, negativno, sklono kontroliranju kojemu polazi za rukom da čak i najjednostavniju aktivnost preokrene u natezanje. Reakcija prkosnog djeteta je gotovo na sve negativna: "Ne želim to!", "Nije me briga!", "Zar baš moram?!", "Ne!" Prema okolini se odnosi na vrlo zapovjedan način. Austrijsko – američki psihoanalitičar Rene Spitz, u četrdesetim godinama 20.st. je dao naslutiti da je djetetovo prvo "ne" zapravo pokušaj da odredi sebe, odnosno to je način postavljanja granica između sebe i ostatka svijeta. Većina djece se na kraju pomakne

prema pristupačnijem načinu ophođenja. Međutim, prkosno dijete ostaje vjerno negacijskom stupnju. Ono nastoji odrediti sebe prema onome što *neće* učiniti, a ne prema onome što *će* učiniti. Roditelji najčešće primjećuju taj prkos i negativizam kada su u pitanju promjene poput ustajanja iz kreveta, odlaska u vrtić ili školu, sjedenja za stolom i sl. Sve navedene aktivnosti mogu postati produljene bitke pa čak i aktivnosti koje dijete voli poput odlaska na bazen ili rođendansku zabavu, posjeta slastičarnici mogu prouzročiti isto pružanje otpora i tvrdoglavost. Međutim, prkosno dijete posjeduje zato ogromnu energiju i upornost. Mogu biti organizirana, promišljena i odlučna. Stoga bi ključni izazov za roditelje i učitelje bio pomoći prkosnom djetetu koristiti te različite prednosti na konstruktivan način da bi kasnije, u odrasloj dobi, moglo upotrijebiti svoje talente u područjima poput prirodnih znanosti, matematike, filozofije, prava ili bilo kojem drugom području u kojem su upornost i organiziranost prednost (Greenspan, 2004).

Kriteriji za utvrđivanje prkosnog ponašanja su (Koller-Trbović, 2005, prema Bouillet i Uzelac, 2007:205):

- model negativističkog, prkosnog, neposlušnog i neprijateljskog ponašanja prema autoritetima koji traje najmanje šest mjeseci i čija je značajka česta pojava najmanje četiriju od ovih načina ponašanja: često se razbjesne, svađaju se s odraslima, često se aktivno suprotstavljaju ili odbijaju pokoriti zahtjevima i pravilima odraslih, namjerno čine ono što će smetati drugim ljudima, okrivljuju druge za vlastite pogreške ili loše ponašanje, često se brzo uzrujaju i osjetljivi su na postupke drugih, srditi su, zlobni i osvetoljubivi

- smetnje moraju dovesti do znatnog oštećenja socijalnog, akademskog ili radnog funkcioniranja

- ukoliko se smetnje pojavljuju tijekom psihotičnog poremećaja ili poremećaja raspoloženja, posrijedi nije prkosno ponašanje

Uzelac (1995, prema Bouillet i Uzelac, 2007) navodi dva glavna oblika prkosa: otvoreni i prikriveni prkos. Otvoreni prkos odnosi se na otvoreno odbijanje

udovoljavanja zahtjevu, galamu, upornom plaču bez opravdanog razloga, udaranje nogama o pod, lupanje šakom po stolu, valjanje po podu i sl. Za razliku od otvorenog prkosa, prikriveni prkos se odnosi na površno obavljanje zadaća ili njihovo izbjegavanje, nekontrolirano mokrenje, regresivno ponašanje, zapuštanje školskih i obiteljskih obveza i sl.

U socijalnopedagoškom tretmanu prkosnog djeteta vrlo je važno steći njegovo povjerenje, odnosno uspostaviti autoritet i stvoriti odnos međusobnog poštovanja. Tijekom tretmana dijete mora uvidjeti da prkošenjem ne postiže očekivani cilj i da je besmisleno. Štoviše, treba iskusiti posljedice svoga ponašanja što iziskuje strpljivost i dosljednost odgojitelja. Proces odgoja mora protjecati bez prisile, uz postupno postavljanje zahtjeva i isticanje svakoga djetetova uspjeha. Također, važno je s djetetom dogovoriti pravila ponašanja te utvrditi odgovornost i zadaće svih sudionika odgojnog procesa. U tretman je potrebno uključiti sve komponente i područja kao što su obitelj, škola, slobodno vrijeme, stavovi, interesi, navike i konkretno ponašanje (Bouillet i Uzelac, 2007).

2.3.9.Rizična ponašanja na Internetu

Današnja djeca i mladi odrastaju u društvu različitih ekrana: televizijskih, kompjutorskih i mobilnih telefona. Elektronički mediji, izazivaju velike promjene u ponašanjima, međuljudskim odnosima i komunikaciji, osobito među mlađim naraštajima. Postali su važan čimbenik socijalizacije. Djeca i mladi u Europi provode više vremena pred televizijskim ekranima i kompjutorom nego u školskim klupama. Od šeste do osamnaeste godine života, za vrijeme osnovne i srednje škole, mladi pred školskom pločom provedu 11 000 sati, a 15 000 sati provedu pred televizijom. Podaci jasno upozoravaju da se treba ozbiljnije pozabaviti ulogom medija u svakodnevnom životu djece i mladih, u njihovoj socijalizaciji, odgoju i obrazovanju (Mandarić, 2012). Postali su jedan od najvažnijih čimbenika u socijalizaciji. Oni snažno utječu na društvena ponašanja, nezaobilazno su sredstvo u informiranju, formiranju, prenošenju vrednota, stvaranju vizije svijeta i života, oblikovanju životnih stilova i identiteta.

Komercijalne televizije prednjače s programima sa scenama nasilja. Gotovo da više nema žanra bez nasilja: filmova, reklama, športskih događaja, videospotova, crtanih filmova. Istraživači tvrde da djeca koja od najranije dobi gledaju scene nasilja postupno na nasilje postaju imuna. Djeca i mladi svakodnevno su bombardirani scenama nasilja, kako fizičkoga tako verbalnoga. Teško je izbrojiti koliko jedno dijete tijekom djetinjstva na ekranima vidi scena s nasilnim sadržajem. Prema nekim istraživanjima dvanaestogodišnje dijete koje redovito gleda programe na komercijalnim televizijama, vidi više od dvanaest tisuća ubojstava i sto tisuća drugih oblika nasilja. Iako se ove brojke možda čine pretjeranima, činjenica je da djeca na televiziji vide puno više nasilja nego u stvarnome svijetu što može dovesti do devijantnog ponašanja (Mandarić, 2012).

Naime, Internet je novi i popularan medij koji omogućava brže, jednostavnije i lakše međusobno komuniciranje ljudi bez obzira u kojem dijelu svijeta se nalazili.

"Internet je globalni informacijsko-komunikacijski sustav koji povezuje i spaja kompjutorske mreže pojedinih zemalja i organizacija, te tako omogućava posjednicima kompjutora diljem svijeta da putem svojih lokalnih mreža i telefonskih veza međusobno komuniciraju, razmjenjuju informacije i koriste brojne druge usluge. U fizičkom smislu, to je niz međusobno povezanih kompjutorskih mreža, organiziranih na jedinstven način, sa zajedničkim komunikacijskim protokolima i mrežnim uslugama" (Dragičević, 2004, prema Radat, Majdak, Vejmelka i Vuga, 2014:6).

Izuzetno je popularan među mladim osobama. Novije generacije u sve ranijoj dobi počinju koristiti Internet. Djeca već u prvim godinama života, kroz igru, igranje različitih igrica na mobitelu dolaze u kontakt s Internetom. Mlade osobe Internet najčešće koriste za druženje i zabavu te pri tome vrlo često koriste društvene mreže, među kojima je najpopularniji Facebook, Twiter i dr. Jedan dio mladih Internet koristi za svoje obrazovanje, informiranje. Međutim, vrlo često mladi nisu svjesni određenih prijetnji koje vrebaju s Interneta.

Češće korištenje društvenih mreža (i Interneta općenito) zasigurno je utjecalo na povećan broj mladih koji doživljavaju nasilje preko Interneta. Nasilje preko Interneta (eng.*cyberbullying, online harassment, Internet violence*) danas je vrlo popularna tema i predmet zabrinutosti, ne samo za roditelje već i za škole. To je namjeran pokušaj nanošenja štete vršnjaku ili vršnjacima kroz manipulaciju ili

narušavanje odnosa s drugima, i to putem mobitela ili Interneta (http://www.istrazime.com/socijalna-psihologija/stvorimo-zajedno-bolji-internet/).

Nasilje preko Interneta uglavnom uključuje: slanje uznemirujućih ili prijetećih poruka, objavljivanje ponižavajućih fotografija, video isječaka ili komentara o nekome na Web stranicu ili neku od društvenih mreža (npr. *Facebook*), širenje zlobnih glasina, provaljivanje u e-mail osobe s namjerom da se naruši njezin ugled, otkrivanje osobnih informacija o osobi bez njezina dopuštenja, isključivanje osobe iz neke od grupa na Internetu (npr. Na *Facebooku* ili u nekoj od *online* igara), slanje „uređenih" fotografija svojih kolega te traženje drugih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno glasaju za osobu koja je npr. najružnija, najdeblja, koju najviše mrze i slično, a s namjerom kako bi tu osobu osramotili pred što većim brojem ljudi.

Postoje dvije vrste nasilja preko interneta: izravan napad i napad preko posrednika. Izravan napad događa se kada maloljetnik:

- šalje uznemirujuće poruke mobitelom, e-mailom ili na chatu
- ukrade ili promijeni lozinku za e-mail ili nadimak na chatu
- objavljuje privatne podatke ili neistine na chatu, blogu ili internetskoj stranici
- šalje uznemirujuće slike putem e-maila ili MMS poruka na mobitelu
- postavlja internetske ankete o žrtvi
- šalje viruse na e-mail ili mobitel
- šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-mail ili mobitel
- lažno se predstavlja kao drugo dijete

Nasilje preko posrednika događa se kada počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna. Primjerice, neko dijete dozna lozinku drugog

djeteta za njegovu e-mail adresu ili nadimak na chatu kako bi s njegove e-mail adrese mogao slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima, ostavljati neprimjerene poruke na blogu, chatu ili forumu. Svima se tako čini da je žrtva zapravo ta koja čini loše stvari. Prijatelji će se posvađati s njime, administrator će isključiti njegov nadimak ili e-mail adresu, roditelji će se naljutiti na njega i bit će kažnjen. Oni su posrednici u zlostavljanju, a toga nisu ni svjesni. Počinitelj može staviti oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve s njezinim brojem mobitela ili adresom te na taj način dijete može doživjeti mnoge neugodnosti i naći se u opasnosti. Napad preko posrednika najopasnija je vrsta nasilja preko interneta jer često uključuje odrasle, među kojima ima mnogo ljudi s lošim namjerama. Bez fizičkog kontakta s publikom, djeca i mladi teže vide i razumiju štetu koju njihove riječi mogu nanijeti (http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-preko-interneta/).

Prema podacima novijih istraživanja, najčešćim oblicima nasilja preko Interneta pokazali su se ogovaranje preko Interneta, ruganje preko Interneta i ismijavanje podataka (izjava, fotografija) podijeljenih Internetom. Društvene mreže pokazale su se lokacijom na kojoj se nasilje preko Interneta najčešće događa (http://www.istrazime.com/socijalna-psihologija/stvorimo-zajedno-bolji-internet/).
Taj novi oblik nasilja ne razlikuje se puno od adolescentskog nasilja. Razlika je samo u korištenju sredstava kojima se ono ostvaruje. Mnogi adolescenti i mladi upuštaju se u virtualno nasilje jer je to fenomen koji omogućuje anonimnost. Korištenje različitih lozinki i lažnih imena omogućuje jednostavno skrivanje vlastitog identiteta. Štoviše, takav način ophođenja sa žrtvom iziskuje puno manje energije i osobnog riskiranja, koje redovito prati suočavanje licem u lice. Puno je jednostavnije ranjavati drugoga sakriven "iza ekrana" nego se s njime suočiti s vlastitim licem i glasom. Upravo zbog toga što nasilnik djeluje iz "ekranske zasjede", nije u potpunosti svjestan štete koju nanosi drugoj osobi. Razvoj novih tehnologija omogućio je djeci i mladima navodnu "nevidljivost", tj. iluziju o anonimnosti i nevidljivosti. Mlade to ohrabruje jer su uvjereni da ih je veoma teško otkriti, ali time im slabi senzibilnost u odnosu na štetu koju nanose bližnjemu (Mandarić, 2012).

Prema istraživanjima, ozračje u kućnoj i školskoj okolini najbolje predviđa ponašanje mladih na Internetu. Učenje mladih, pokazujući i na vlastitom primjeru, da se prema drugima, ali i sebi, ponašaju s poštovanjem i ljubaznošću najbolji je recept kojim se promiče pozitivno korištenje Interneta. Sama tehnologija ne predstavlja problem. Međutim, problem je u načinu na koji je ljudi koriste, a koji je u ovom slučaju, ukorijenjen u međuljudske odnose i način na koji su ljudi u interakciji "offline", odnosno njihovoj nedostupnosti (http://www.istrazime.com/socijalna-psihologija/stvorimo-zajedno-bolji-internet/).

3.PREVENCIJA

3.1.Određenje pojma prevencije

Prevencija se najčešće određivala kao sistem raznovrsnih mjera i aktivnosti koje poduzimaju državni i društveni subjekti radi sprečavanja javljanja i ponavljanja poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja (Skender, 2009).

Međutim, u suvremenoj literaturi prisutno je nastojanje da se definiranjem prevencije odrede mogućnosti preventivnih aktivnosti. Dakle, prevencija se pojmovno određuje kao proces čiji je cilj omogućiti pravilan socijalni razvoj mladih osoba koji će dovesti do razvijanja i učvršćivanja prosocijalnih oblika ponašanja, a samim time i smanjenju rizično socijalnih oblika ponašanja (Hawkins i sar., 1999, Bronfenbrenner i Moris, 1998, Oetting i Donnermeyer, 1998, Catalano i Hawkins, 1996, Coie i sar., 1993, prema Popović-Ćitić i Žunić-Pavlović, 2005, prema Skender, 2009:6).

Nadalje, u Rječniku prevencijskih termina (Prevention Term Golossary), prevencija se definira kao proaktivni proces koji osnažuje pojedince i sisteme u zadovoljenju izazova životnih događaja i promjena kreirajući i jačajući uvjete kako bi promovirali zdrava ponašanja i životne stilove. Samo prevencija može smanjiti ozbiljne probleme mladih. Naime, prevencija ima tri glavna cilja: preveniranje ili odgađanje poremećaja, smanjivanje broja, smanjivanje problema povezanih s posljedicama tih ponašanja (Skender, 2009).

3.2.Čimbenici prevencije rizično socijalnih ponašanja

Obitelj i "škola" koja se odnosi na odgajatelje, nastavnike, pedagoge, psihologe, imaju prema djeci jednu od glavnih odgojnih zadaća, a to je pružiti im potporu u njihovom sazrijevanju, prepoznavanju njihove autonomne ljudske vrijednosti i omogućiti im razvijanje potencijala. Nadalje, jedna od odgojnih funkcija je i osposobiti ih da osim zajednički, i "samostalno" prevladaju rizične izazove. Djeci i mladima tijekom dugog vremenskog perioda potrebna je "stvarna", a ne "formalna"

potpora obitelji, odgajatelja, nastavnika i šire socijalne okoline (Zloković i Vrcelj, 2010). Stoga, obitelj i škola, a da se pritom misli na odgajatelje, nastavnike, pedagoge, psihologe, značajni su čimbenici u prevenciji rizično socijalnih ponašanja.

3.2.1.Obitelj

Previšić (2003, prema Bulić, 2015) navodi da je obitelj mjesto i vrijeme rađanja, odrastanja i življenja u kojemu odgoj uvijek i trajno ima nezamjenjivu ulogu. Naime, djeca kroz obitelj oblikuju svoju ličnost i ostvaruju proces odgoja i socijalizacije. Obitelj je dječjim očima, ušima i srcu veliki uzor. Ona od svoje obitelji, ponajviše roditelja, kopiraju njihovo ponašanje. Dovoljno je da djeca promatrajući i boraveći u svome domu, sa svojom obitelji, "upijaju" njihovo ponašanje koje onda oni prenose na druge. Poprimaju osobine svojih roditelja. Štoviše, obitelj je mjesto prvih socijalnih dodira, izvor prvih pojmova o svijetu, okolini, životu i radu. Obitelj je prva škola moralnih i socijalnih osjećaja (Mikšaj-Todorović i Singer, 1989, prema Bulić, 2015:4)

Ukoliko je okruženje u kojem dijete odrasta emocionalno i socijalno stabilno, odnosno ukoliko dijete u obitelji pronalazi utočište, potporu, poticaje za usvajanje novih znanja i sposobnosti, odgovarajuće vrijednosne stavove, dijete će odrasti u čovjeka sposobnim za život, u jednu samopouzdanu osobu. Međutim, najčešće u obitelji postoje razni sukobi koji ostavljaju posljedice na dijete te otežavaju njegov prirodni razvoj, odrastanje i učenje. Štoviše, i najmanje narušena socijalna povezanost „načela zajedničkog življenja“ predstavlja ozbiljne probleme pri pozitivno odgojnom djelovanju obitelji (Previšić, 2003, prema Bulić, 2015).

Obiteljska atmosfera, odnosno sveukupnost međusobnih odnosa članova obitelji ocrtava se na djetetovom ponašanju. Psiholozi i psihijatri smatraju da je obiteljska sredina ranije dobi djeteta zbog nedostatka roditeljske ljubavi i nedovoljne emocionalne topline te frustracija koje iz toga proizlaze u djece izvor osjećaja gorčine, nezadovoljstva pa i neprijateljstva što je odlučujuće za pojavu rizično socijalnih ponašanja djece (Singer i Mikšaj-Todorović, 1993).

3.2.2.Škola

Škola, osim što je obrazovna ustanova, ona je i mjesto na kojemu djeca ulaze u socijalne odnose s drugom djecom. Forneris i suradnici (2010, prema Bouillet, 2010) navode da upravo škole imaju nezamjenjivu ulogu u zdravome razvoju djece jer dio svoga vremena provode u školi. Stoga bi škole kvalitetno usmjerenim odgojno-obrazovnim djelovanjem mogle ublažiti rizične i pojačati zaštitne čimbenike njihova razvoja.

Naime, preventivne intervencije u školama teže poboljšanju poučavanja u razredu, promoviranju iskustva uspjeha u školi većeg broja učenika i jačanju razvoja socijalnih veza sa školom kako bi se smanjila vjerojatnost pojave rizično socijalnih ponašanja. Prema tome, preventivne intervencije uključuju uvođenja promjena u školama, preusmjerenje plana i programa, metode poučavanja, uključenost učenika, suradnju obitelji i škole te suradnju zajednice i škole (Zloković, 2004, prema Mahmutović, 2015).

Između ostaloga, u školama je sve prisutnija nulta tolerancija na društveno neprihvatljiva i rizična ponašanja učenika koja rezultira isključivanjem učenika iz srednjih škola ili strogim kažnjavanjem na nižim razinama obrazovanja. Cooper (2006, prema Bouillet, 2010) navodi da se pristup nulte tolerancije temelji na pretpostavci da će većina učenika poštivati pravila ukoliko su škole i učitelji u svojim očekivanjima jasni, odlučni, dosljedni i razumni te ovisno o svome ponašanju, hoće li biti nagrađena ili kažnjena. Međutim, postoje i oni učenici koji iz različitih razloga ne mogu slijediti propisane procedure te usprkos tome bivaju kažnjeni što može nanijeti još više štete poput razvoja loše slike o sebi, gubljenja povjerenja u odrasle, nastajanja velikih teškoća u zadovoljavanju potrebe za pripadanjem i sl. Prema tome, njima su potrebni dodatni odgojni, obrazovni i intervencijski napori koji će im pomoći u socijalnoj integraciji (Bouillet, 2010).

3.3.Značaj lokalne zajednice u prevenciji rizično socijalnih ponašanja

Prema Jandrić (2005) brojni čimbenici razvoja djece i mladih, kao i stalnog rasta i razvoja odraslih i kvalitete života u obitelji, nalaze se u resursima zajednice od načina i kulture stanovanja, preko kvalitete odgojno obrazovnih ustanova i različitih službi (zdravstvo, socijalna skrb, zaštita - policija i slično), do organizacija javnog prijevoza, kulturalnih, zabavnih, sportskih i rekreacijskih.

Funkcija lokalne zajednice, u skladu s navedenim nije samo dati prostorni okvir u najužem smislu za njihovu socijalizaciju, već im ponuditi različite perspektive gledanja na život, odnosno proširiti njihova očekivanja i dati im novi status i ulogu. Time lokalna zajednica priprema djecu i mlade za preuzimanje uloga koje ih svrstavaju u njezine pozitivne resurse. Oni ostaju potencijali o kojima ovisi daljnji razvoj određene zajednice, a onda u konačnici i društva u cjelini. Dakle, zajednica uključuje socijalnu interakciju, teritorijalno područje i neke zajedničke veze među ljudima koji u njoj žive. Drugim riječima, lokalna zajednica odnosi se na skupinu ljudi koja živi u istom susjedstvu, kvartu, mjestu ili gradu te koja se međusobno druži, zajednički dijeli probleme i ima zajedničke interese (Jandrić, 2005).

Međutim, da bi mladi ljudi uspjeli razviti svoje potencijale i jače strane, potrebna im je zajednica koja će im omogućiti pozitivan razvoj i koja će im biti oslonac u njihovim nastojanjima da se razviju u zdrave i otporne ličnosti. Dakle, potrebni su im temelji „zdrave" i „otporne" zajednice, odnosno zajednice koja brine o svim svojim članovima, koja nudi svojim članovima sigurno mjesto za život te pristup onim dobrima i servisima koji zadovoljavaju njihove potrebe. Takva zajednica se prema ljudima odnosi kao prema „cjelovitim" osobama i ima prepoznato mjesto za svakog člana unutar socijalne strukture (Jandrić, 2005).

3.4.Programi prevencije

Preventivni programi definiraju se kroz programe podizanja kvalitete života, a oni su uspješni kada se: identificiraju potrebe, razvijaju različite strategije za

njihovo zadovoljavanje i naprave mostovi između mnogih institucija i servisa koji mogu zadovoljiti te potrebe (Skender, 2009).

Kvalitetni i učinkoviti programi prevencije imaju sljedeća obilježja (Sambrano i sur., 2005, prema Bouillet, 2010):

- usmjereni su razvoju socijalnih vještina mladih
- temelje se na tehnikama introspektivnog učenja
- uključuju suradnju i jačanje suradničkih vještina
- dio programa odnosi se na praktičan rad
- programi su popraćeni specijaliziranim individualnim intervencijama, sukladno konkretnim potrebama korisnika

Nadalje, učeniku neprihvatljiva ponašanja može biti izrečena pedagoška mjera u skladu s odredbama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Pravilnika o kriterijima za izricanje pedagoških mjera i statuta škole. Svrha izricanja pedagoške mjere je utjecati na promjenu ponašanja učenika kojemu je mjera izrečena te potaknuti učenike na preuzimanje odgovornosti i usvajanje pozitivnog odnosa prema školskim obvezama i okruženju (https://gov.hr/moja-uprava/obrazovanje/osnovno-obrazovanje/pedagoske-mjere-u-osnovnoj-skoli/1887). Opomena, ukor, opomena pred isključenje i odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka i isključenje iz škole su pedagoške mjere koje se izriču učenicima neprihvatljiva ponašanja.

Zloković i Vrcelj (2010) navode da je jedan od zahtjeva suvremene pedagogije poboljšanje kvalitete života mladih, poboljšanje stručnosti edukacijskih programa prevencije rizičnih ponašanja usmjerenih prema djeci i mladima, ali i njihovom okruženju (roditelji, nastavnici, odgajatelji) te organiziranje učinkovitog sustava za rano prepoznavanje simptoma i otkrivanje rizičnih ponašanja.

4.KAKO POMOĆI DJECI RIZIČNO SOCIJALNIH PONAŠANJA?

Agresivno ponašanje, plašljivost, povučenost, potištenost, nemarnost i lijenost, laganje, nedisciplinirano, prkos te rizična ponašanja na Internetu neki su od češćih oblika rizično socijalnog ponašanja kod djece i mladih koja su "obrađena" u ovome radu.

Nažalost, navedenih oblika je sve više i više među današnjom mladeži, što nas ne treba čuditi jer sve kreće od okoline kojom je dijete okruženo, a čine ju obitelj i škola. Djeca uče, upoznaju se sa svijetom od malih nogu kao što i poznata izreka kaže: "Prve tri su najvažnije!" Od obitelji, a zatim vršnjaka, prijatelja, a onda i škole sve kreće. To je zajednica kojom je dijete okruženo. Ono od nje usvaja, uči, promatra, oponaša i sl. Obitelj i škola su te koje bi trebale pomoći djetetu da raste i razvija se u "zdravome" okruženju. Potrebna je samo njihova volja i želja. Stoga, nastavak ovoga rada donosi nekoliko savjeta, tj. preporuka različitih autora na koje sve načine obitelj i škola, odnosno učitelji mogu djetetu omogućiti "zdravo" okruženje kako kasnije ne bi došlo do rizično socijalnog ponašanja.

4.1.Savjeti roditeljima

Prije savjeta, treba obratiti pažnju na djetetovu obitelj, u kakvom je okruženju odgajano. Naime, Coloroso (2007) navodi da postoje tri tipa obitelji: obitelj tvrđava, obitelj meduza i obitelj kičma.

Obitelj tvrđava

Tvrđava je, kako piše Coloroso (2007) neživa stvar. Sagrađena je da bi ono što je unutar zida razdvojila od onoga što je izvan zida, odnosno od okoline. Takvu obitelj obilježava: red, kontrola, poslušnost, strogo pridržavanje pravila i kruta hijerarhija moći. Djecu se kontrolira, manipulira i tjera na nesamostalno odlučivanje. Njihovi se osjećaji ignoriraju, ismijavaju i negiraju, dok roditelji nadgledaju, određuju, drže predavanja, prijete, ne dopuštaju im izraziti svoja mišljenja i osjećaje.

Naime, takva obitelj izvana ostavlja dojam bliske i složne zajednice, ali zapravo ispod te maske se krije lako zapaljiva smjesa ljutnje, bijesa, poniženja i frustracije.

Obitelj meduza

Obitelj meduza ima labilnu strukturu i prepuštena je struji događaja. U takvoj obitelji struktura gotovo i ne postoji, a potrebu za nekakvom strukturom ne prepoznaju ili je ne razumiju. Razlog tomu je što se roditelj boji da će ponavljati već poznato mu nasilje, ali ne zna čime bi to nasilje mogao nadomjestiti. Stoga postaje izrazito popustljiv u disciplini, postavlja malo ili nimalo granica. Sve što dijete poželi, to i dobije, čak i ako se ta želja sukobljava s potrebama roditelja. Djeca postaju razmažena i nepodnošljiva, preplašena i osvetoljubiva. S druge strane, toj vrsti obitelji pripadaju i roditelji koji su previše zaokupljeni osobnim problemima da se ne mogu usmjeriti ni na što drugo. Takvi roditelji djetetu ne mogu pružiti brižan i topao dom te potrebnu podršku. Djeca smatraju da se za sve moraju pobrinuti sama. Osjećaju se nevoljeno i napušteno te počinju gajiti nepovjerenje prema drugima. Iz nužde uče lagati i manipulirati ljudima kako bi zadovoljili svoje osnovne životne potrebe te svijet koji ih okružuje promatraju s manjkom optimizma. Odrastaju u usamljene osobe, nesposobne za ljubav, neprestano stražare nad vlastitim osjećajima koja koči njihovu spontanost ili se ponašaju bezobzirno i bezosjećajno te nekontrolirano ulijeću u rizike (Coloroso, 2007).

Obitelj kičma

Obitelji kičme pružaju djeci podršku i strukturu kako bi spoznala jedinstvenost svoje osobnosti. Ona im pomaže da razviju unutarnju disciplinu, da se suoče s nedaćama i izdrže pritisak vršnjaka, kao i da sačuvaju vjeru u sebe i vlastite sposobnosti. Djecu se uči da smiju reći "ne", da mogu slušati druge dok govore te i sami biti saslušani, da mogu primati i davati poštovanje. Poučavaju ih suosjećanju i ljubavi prema sebi i drugima na način da se roditelji prema njima isto tako odnose, sa suosjećanjem i razumijevanjem. Takva obitelj pruža postojanost, čvrstinu i pravednost te blagu i smirenu strukturu (Coloroso, 2007).

4.1.1.Prijetnje, kazne, podmićivanja i nagrade

Ove metode su toliko česte da se njihova učinkovitost uopće ne preispituje. Naime, djeca prestaju plakati da im roditelji ne bi dali pravi razlog za plakanje; susprežu se od tučnjave s bratom ili sestrom da im se ne zabrani gledanje televizije; dijele igračke s prijateljima jer im je zato obećana nagrada i sl. Takve metode izvršavaju zadatak. Međutim, one jednako tako pretvaraju djecu u zarobljenike straha i ovisnosti, odnosno postaju ovisna o roditeljima koji nagrađuju za pozitivno ponašanje, a boje se svih mogućih kazni koje bi roditeljima mogle pasti na pamet kada je u pitanju negativno ponašanje. Cilj takve metode je, zapravo, natjerati djecu da čine ono što roditelji žele. Ukoliko roditelji žele da im djeca postanu suosjećajna, kreativna, osobe s jakim identitetom koje znaju kako misliti, a ne što misliti, osobe pune znatiželje za svijet koji ih okružuje te koje ne žele ugađati drugima nego postupaju u skladu sa svojim načelima, ove metode su neučinkovite. Hrabrenjem, konstruktivnim primjedbama i disciplinom djeca mogu oblikovati vlastiti identitet, cijeniti ga i znati mu odrediti vrijednost. Suočeno s dominacijom, manipulacijom i kontrolom nekoga tko je veći i jači, dijete uči reagirati na jedan od sljedeća tri načina (Coloroso, 2007:52):

- Strah – dijete se boji usprotiviti ili učiniti neku pogrešku koja bi izazvala još veći bijes. Ono se pokorava odraslome kako bi dobilo ono što želi, ili dok ne naraste toliko da se može usprotiviti ili otići od kuće ("Ako ju ne poslušam, opet ću morati u krevet prije večere.")

- Suprotstavljanje – napad na odrasloga ili iskaljivanje bijesa na drugima što dovodi do slične ili ozbiljnije reakcije roditelja te nastaje začarani kruga nasilja koji se još više širi ("Ako mene mama stalno tuče kada učinim nešto krivo, ne vidim zašto ja ne bih smio tući mlađu sestru." "Ako me još jednom udari, ubit ću ga.")

- Bijeg – mentalno ili tjelesno isključivanje. Kako bi se spasilo od kontrole i manipulacije odraslih, dijete roditeljima zatvara pristup svojim emocijama, vjerovanjima i aktivnostima ili se doslovno sklanja iz takvoga okružja kako bi

psihički preživjelo ("Dobro sam, samo me ostavi na miru, mogu to riješiti." "Bolje mi je da odem. Iskušat ću sreću negdje drugdje.") Djeca, čiji se osjećaji konstantno odbacuju, ignoriraju, kažnjavaju i negiraju, počinju vjerovati da su bezvrijedna i nedostojna poštovanja što dovodi do zlouporabe droga i samoubojstva

Prijetnjama i kaznama djeci se oduzima prilika da razviju unutarnju disciplinu, odnosno sposobnost da postupaju u skladu s vlastitim ponašanjem, mudrošću, suosjećanjem (Coloroso, 2007).

Nadalje, Miller (prema Coloroso, 2007) na podmićivanja i nagrade gleda kao na "zasipanje djeteta otrovnim poljupcima", odnosno svaki će djetetov odgovorni postupak biti motiviran isplatom, a ne unutrašnjim osjećajem samokontrole, dostojanstva i odgovornosti. Na taj način djeca gube priliku za preuzimanje rizika, pravo na pravljenje pogreški i preispitivanje postupaka odraslih, a sve zbog straha da će izgubiti obećanu nagradu ili roditeljsku naklonost. Dakle, podmićivanje i nagrade mogu omogućiti privremenu poslušnost koja će na kraju rezultirati manje inteligentnim, odgovornim, optimističnim i suosjećajnim mladim ljudima koji će dati sve od sebe da bi ugodili drugima. Biti će ovisni o pohvalama, ali s manjkom velikodušnosti i manjkom želje za istinskim postignućem. Takve metode djecu poučavaju sebičnosti i pohlepi.

4.1.2.Izražavanje osjećaja

Rano djetinjstvo je najkritičnije i najranjivije razdoblje u razvoju svakoga djeteta. U prvih nekoliko godina života stvaraju se temelji za djetetov emocionalni i intelektualni razvoj. Stoga je važna roditeljeva ljubav i briga jer djeca koja to ne dobiju, u odrasloj će dobi imati emocionalnih poteškoća. U sigurnim, empatičnim i brižnim odnosima, djeca uče o bliskosti i suosjećanju, pokazivanju osjećaja, prepoznavanju vlastitih želja i potreba te razvijanju odnosa s vršnjacima i odraslima. Dvogodišnjaci pomoću roditeljskog izraza lica, boje glasa, pokreta i izraza uče ponašanja koja vode odobravanju ili neodobravanju. Na taj način dijete razvija osjećaje, želje i sliku o sebi. Neki od savjeta koji se preporučuju roditeljima kako bi

stvorili okruženje u kojem dijete može sigurno i slobodno izraziti svoje osjećaje, što je važno za zdrav emocionalni razvoj djeteta i emocionalnu stabilnost u odrasloj dobi su (Buljan Flander i Karlović, 2004:47- 48):

- Priznajte i izrazite vlastite osjećaje. Neka vas djeca vide kad se smijete, plačete, kad ste tužni, veseli, ljuti. Tako djeca uče da je u redu osjećati i izražavati svoje osjećaje

- Pokažite pred djecom pozitivne načine nošenja s teškim emocijama ("Ja to mogu", "Snaći ću se", "Ovaj put nisam uspjela, ali sljedeći put ću napraviti drugačije" i sl.). Ove tvrdnje stvaraju osjećaj moći i kontrole nad životom te djeca uče da i ona mogu imati tu moć

- Pokažite djetetu svojim primjerom kako se može nositi s osjećajima, posebno s uznemirujućim osjećajima poput ljutnje. Porazgovarajte i pokažite mu na koje sve načine može izraziti ljutnju. Primjerice, recite mu da može: reći nekome ili igrački razlog ljutnje; duboko udahnuti nekoliko puta; napisati svoje osjećaje na papir koji kasnije može poderati ili zapisati u svoj dnevnik; nacrtati kako se osjeća ili što bi želio/željela da može napraviti; zgužvati papir u loptu i baciti na prazan dio zida ili u koš; brzo hodati ili trčati jer se time oslobađa velika količina negativne energije

- Priznajte i prihvatite osjećaje svoje djece kao stvarnu činjenicu, bez prosuđivanja tih osjećaja i bez ponude brzih rješenja. Bolje je reći: "Čini mi se da si tužna jer si se posvađala s prijateljicom. Hoćeš da porazgovaramo o tome?", nego: "Nemoj biti tužna što si se posvađala s prijateljicom, pozovi si drugu prijateljicu." Tako djeca uče da su njihovi osjećaji važni, da im vjerujemo da se mogu uspješno nositi s tim osjećajima i da je u redu računati na podršku drugih ljudi

- Pokažite djetetu da ste dovoljno snažni da se nosite s njegovim osjećajima (kako se ne bi dogodilo da vam se dijete boji ispričati neki problem, da vas ne

bi uznemirilo) te da ste sposobni preuzeti odgovornost u situacijama kojima dijete nije doraslo

"Kada postoji potreba, emocije treba izbaciti iz sebe. Vaš je zadatak poučiti dijete da ne potiskuje emocije, nego ih prepoznaje u sebi i primjereno reagira" (Leus, 2014:87).

4.1.3.Pobune

Proces odrastanja je ujedno i proces razvijanja sve veće samostalnosti i preuzimanja odgovornosti za samoga sebe. Pobuna je jedna od nezaobilaznih stvari u procesu odrastanja. Naime, djeca se bune kroz tri razvojne faze: s dvije godine, pet godina i u pubertetu. Fizički i emocionalno se udaljavaju od svojih bližnjih kako bi zaštitili svoju osobnost i nezavisnost. Iako je nekim roditeljima ovo teško razdoblje, važno je naglasiti da su ova ponašanja znak da se dijete zdravo emocionalno i psihički razvija i izgrađuje svoj identitet. Buljan Flander i Karlović (2004:56) navode nekoliko strategija koje sprječavaju ili umanjuju bijes:

- Pokušajte biti tolerantni oko nekih svakodnevnih stvari (Primjerice, radije ga pustite s njegova stolca kada pojede, nego da čeka da svi završe s jelom.)

- Razmislite o tome koliko i kada govorite "ne" djetetu. Koristite "ne" kad vam je zaista važno jer će ga tad dijete puno ozbiljnije shvatiti nego ako to stalno govorite.

- Dajte djetetu izbor koji olakšava djeci suradnju (Prvo zubi ili prvo pidžama?)

- Ako je dijete bijesno, uvjerite se da se neće ozlijediti.

- Izbjegavajte raspravljanje, psovanje ili prigovaranje.

- Ne dopustite da se dijete osjeća nagrađeno ili kažnjeno zbog toga što je bijesno. Cilj je da uvidi da to ne mijenja ništa i da je srdžba emocija kao i svaka druga.

Ukoliko pustite svoju djecu, dok su još mala, da izraze sebe na načine malih pobuna, izbora, odluka koje nisu opasne po život, nisu nemoralne niti nezdrave te kao takva dođu u adolescenciju, imat će temelj na kojemu će izgraditi svoj identitet te će lakše i bezbolnije proći pobunu u pubertetu. (Buljan Flander i Karlović, 2004).

4.1.4.Razvoj samopoštovanja kod djece

Kako biste izbjegli emocionalno povrjeđivanje djece, potrebno je zaustaviti se i razmisliti što radite (Zašto ste tako ljuti? Jeste li stvarno ljuti na dijete ili ste ljuti zbog nečeg drugog? Kako biste se vi osjećali da to netko kaže vama? Što je zapravo problem?), biti što je moguće jasniji, odnosno precizirati konkretno ponašanje koje smatrate neprihvatljivim. Nadalje, razgovarajte s nekim u koga imate povjerenja, održavajte obiteljske sastanke barem jedanput tjedno. Također, poželjno je svakodnevno odvojiti barem 15-20 minuta za djecu, bez televizije, rodbine i telefonskih razgovora. Neka dijete zna da se može osloniti na vas. Zatim, zaštitite dijete od nasilja, pohvalite djetetove uspjehe. Naučite ga kako se nositi s neuspjehom. Pomozite djetetu da samo razmisli i riješi svoje probleme. Prema Brooks i Goldstein (2005) kad djeca znaju uočavati i izražavati probleme, kao i angažirati se oko mogućih rješenja te razmišljati o drugim mogućnostima izbora, ta umijeća potiču osjećaj gospodarenja i kontrole nad vlastitim životom. Takvu djecu ne preplavljuju svakodnevni problemi jer ona vjeruju da ih mogu svladati i iz njih učiti. Poštujte djetetove osjećaje i razmišljanja i pažljivo birajte riječi. Prekinite loše navike vrijeđanja djece jer riječi mogu povrijediti i više od udaraca, ali isto tako mogu i pomoći (Buljan Flander i Karlović, 2004).

4.1.5.Što umjesto batina?

Batine ne uče djecu što je dobro, štoviše, one uče djecu kako da budu nasilna i bez kontrole. Uzrokuju bol, ljutnju i ozljeđivanje. Stoga, roditeljima se preporučuje sljedeće: objasniti djetetu što od njega očekujete; jasnim i ozbiljnim glasom dajte djetetu do znanja što je neprihvatljivo; NE znači odmah prestati s određenim ponašanjem; štedite NE za velike stvari; budite dosljedni; komunicirajte s djetetom i budite modeli za poželjno ponašanje (Buljan Flander i Karlović, 2004).

4.1.6.Djeca i mediji (televizija i Internet)

Djeci je potrebno vodstvo odraslih koji će im ograničiti gledanje nekih sadržaja, koji će razgovarati s njima o uznemirujućim sadržajima koje su vidjela, ponuditi im svoje viđenje, razvijati kod njih kritičnost prema medijima, ukratko objašnjeno – Ne dopustiti medijima da odgajaju djecu!

Naime, zadaća roditelja bi trebala biti sljedeća: ograničiti vrijeme koje dijete provodi pred medijima (1-2 sata dnevno); ograničiti u kojim se situacijama koriste mediji (npr. nema televizije ili Interneta za vrijeme pisanja domaće zadaće, obroka i sl.); obratiti pažnju na sadržaje, programe, internetske stranice i glazbene video-spotove koje dijete gleda; izbjegavajte medije kao rješenje za zaokupljanje djetetove pažnje; poželjno je postaviti medije u dnevnoj sobi kako bi nadgledanje djeteta bilo lakše; upozoriti ih i razgovarati s njima o opasnostima medija te ih poučiti da ne daju osobne podatke na Internetu i ne dogovaraju susrete s nepoznatim ljudima; poticati korištenje medija kao oruđa za učenje i druženje, a ne isključivo za zabavu (Buljan Flander i Karlović, 2004).

4.2.Savjeti učiteljima/icama

Škola i svi zaposlenici koji rade u njoj su dio djetetova života. Djeca i mladi većinu svoga vremena provode u njoj kako bi stekli raznorazna znanja, vještine, sposobnosti i navike, neki više, a neki manje. Dakle, međusobni odnos učitelja i učenika, učenika i učenika te roditelja i učitelja je jako bitan. Ukoliko je odnos između njih dobar, učenicima će biti lakše savladavanje raznoraznih gradiva, kao i rad učitelja s učenicima i roditeljima. Budući da se tema ovoga rada odnosi na rizično socijalna ponašanja djece i mladih, nastavak ovoga rada donosi nekoliko savjeta, odnosno preporuka učiteljima kako stvoriti okružje i rad s djecom koji će smanjiti pojavu rizično socijalnih ponašanja.

4.2.1.Kvalitetan edukator

Prije dijeljenja savjeta, važno je obratiti pozornost na osobu koja će odgajati i obrazovati djecu i mlade, odnosno koje su to kvalitete dobroga učitelja. Naime,

prema riječima autorice Gruden (1997:81) kvalitetan edukator je "kvalitetan čovjek, a kvalitetan čovjek je sretna osoba, sposobna za procjene, slobodna za odluke, jasnih ciljeva i hrabra za djelovanje." Poštuje pravila svoga zanimanja, ali je spreman razmotriti i druga gledišta. Odmor mu je izvor energije i inspiracije. Putevi ostvarenja kvalitetnog učitelja su: opuštanje, introspekcija i optimizam. Nadalje, učitelj, osim što odgaja, on i "liječi". Naime, dijete donosi u školu već oblikovanu osobnost koju je razvilo pod utjecajem svojih roditelja, tj. svih onih koji su bili, u vrijeme njegova djetinjstva, u njegovu okruženju. Ono tijekom školovanja dograđuje svoju osobnost, ali osnove su ipak stvorene u djetinjstvu, u obiteljskom ozračju. Budući da djeca dolaze iz kojekakvih različitih obitelji, učitelj ima i ulogu psihoterapeuta.

Dobar učitelj ostavlja svoj privatni život i osobne probleme ispred vrata učionice. Drugim riječima, onaj koji nauči kako poštedjeti svoje učenike osobnih problema i priušti im bezbrižan i sretan dan u školi. Zatim, nema miljenike u razrednom odjelu. Jednakim intenzitetom voli i poštuje svoje učenike i ponaša se prema svima jednako. Isto tako, dobar učitelj koristi udžbenik kao pomoćno, a ne glavno sredstvo poučavanja. Štoviše, često i pita svoje učenike što bi promijenili u svojim udžbenicima.

Prema bilješkama jednog učitelja koji je vodio dnevnik rada u školi, učitelj mora biti kreativni neposlušnik. Dakle, ne držati se strogo postojećega, propisanog, već biti spreman na rizik uspjeha (i neuspjeha) uvijek s nekom vizijom novog, drukčijeg, boljeg. Učitelj mora biti stručnjak u svome poslu, odnosno znati što treba pružiti učenicima, znati kako to učiniti, ali mora biti i stručnjak za odgoj, dakle znati što je odgoj i kako odgojno djelovati. U svom radu učitelj mora pokazati sigurnost u svakom trenutku jer je samo ona uvjerljiva i *igra* kod učenika. Upravo zato mora biti stabilna osoba – emocionalno i komunikacijski – ali ne samo u razredu. Rad u razredu nije potpuno odvojen od ukupnog načina života i promišljanja (razmišljanja). Mogući načini osobne stabilnosti kreću se u okvirima koji mogu pomoći. Ta se pravila mogu formulirati (Vargović, 2007:138-139):

- Provoditi vrijeme s ljudima koje volite (obitelj i prijatelji)
- Potražite izazovan i smislen posao (odnosno pronađite izazov u svome poslu)
- Pomažite drugima (radi pozitivnog odnosa prema sebi te se smanjuje mogućnost stresa, odnosno lakše se izdrži mogući stres)
- Pronađite vrijeme za stvari koje volite (izbjegavajte dosadne situacije)
- Bavite se fizičkim aktivnostima (rekreacije različitih vrste; one koje nas vesele i koje smo izabrali održavajmo redovito)
- Budite organizirani, ali fleksibilni (ne treba se rigidno držati planova, potrebna su ponekad rizična iskustva)
- Mislite pozitivno (očekujte da će se dogoditi pozitivna situacija)
- Vodite računa o vremenskoj perspektivi (nastojite biti emocionalno stabilni – ne letjeti visoko, ali ne »padati u komu« zbog sitnica)
- Samoostvarenje (treba prihvaćati sebe, ali i druge)

4.2.2.Grupne igre

Razred čini jednu zajednicu, odnosno grupu djece različitih razmišljanja, različitog porijekla (ekonomska i obiteljska situacija). Sve su to karakteristike koje razlikuju djecu, nešto što ih čini posebnima. To je jedna grupa ljudi koja zajedno provodi dane, i one dobre, ali i one loše. Trebali bi biti svi jedni uz druge, jedno drugome potpora. Upravo je učitelj taj koji ih tomu uči, koji je zaslužan za to, koji brine o grupnoj povezanosti, o njihovoj međusobnoj potpori, povjerenju i suradnji. Stoga, nastavak rada donosi igre za bolju grupnu povezanost, igre za poticanje aktivnosti i igre za socijalno učenje.

4.2.2.1.Igre za bolju grupnu povezanost

Nužno je razviti osjećaj pripadnosti i zajedništva kako bi grupa mogla djelovati. Svaki član mora biti siguran da ni u kojem slučaju neće biti zaboravljen, zanemaren ili na bilo koji način zapostavljen. Potrebno je doseći visok stupanj međusobnog povjerenja koje se postiže i jača kroz zajednička iskustva u različitim situacijama (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998).

Pokretna vrpca

Cilj: razvijanje povjerenja u grupu, zabava, opuštanje

Vrijeme: 10 min

Tijek igre: grupa stane u dva usporedna reda gledajući jedni u druge. Svaki sudionik nalazi partnera na drugoj strani i pruže si ruke. Čvrsto se uhvate za obje ruke tako da grupa zapravo stvori lanac. Dobrovoljac, također član grupe, dolazi na početak lanca i legne na njihove ruke te ga/ju sudionici iz lanca bacaju u zrak, od početka trake prema kraju i natrag.

Komentar: Važno je da ni jednog sudionika grupa ne sili isporbati pokretnu vrpcu. Djevojkama može biti neugodno jer su u suknjama, debljim osobama može biti neugodno jer su teške, neki se boje visine, a neki jednostavno ne vole takve igre. Prema tome, njih treba uključiti da sudjeluju u pokretnoj vrpci kao "bacači", a ne kao "letači". Ova se igra može primjenjivati u grupama svih uzrasta. Važno je da u paru ne budu dva "slabašna" člana (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998:38-39).

Strujni krug

Cilj: razvijanje povezanosti u grupi, vježbanje vizualizacije

Vrijeme: 15 minuta

Tijek igre: članovi grupe sjednu u krug i uhvate se za ruke, zajedno s

voditeljem. Voditelj ih potom poziva da zatvore oči i zamisle energiju (koju osjećaju poput lagane struje) kako teče krugom što ga čine i to u smjeru kazaljke na satu, tako da desna ruka prima energiju i dlanom je okrenuta prema dolje, a lijeva ruka šalje energiju i dlanom je okrenuta prema gore. Voditelj polako daje upute i ponavlja ih sve dok nije siguran da su svi shvatili. Zatim ušuti i pušta da energija između članova grupe teče nekoliko minuta.

Nakon toga slijedi razgovor o tome kako je tko doživio igru, jesu li svi osjetili energiju, je li nesmetano tekla, jesu li negdje osjetili prekid strujnog kruga, je li bilo teško primati ili davati, koja je ruka sada toplija, kako su osjećali ruku osobe koja je davala energiju, a kako one osobe koja je primala i sl.

Komentar: ako voditelj nije dovoljno opušten da može istodobno davati upute i prijedloge te sudjelovati u krugu, neka ih daje sa strane (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998:44).

Boca suradnje

Zanimljiva boca suradnje koju je još davne 1951. proveo američki psiholog Mintz i koja se i dan danas može provesti. Naime, on je u veliku staklenu bocu ugurao 20 drvenih čepova vezanih na uzici. Kraj svake uzice držalo je po jedno dijete. Zadatak je djece bio što brže izvući svoj čep iz boce povlačeći uzicu. Međutim, grlo boce je bilo dovoljno široko za prolaz samo jednoga čepa. Ukoliko je neke djece istodobno povlačilo uzicu, nastalo bi začepljenje u grliću i niti jedno dijete ne bi moglo "pobijediti", pogotovo kad su se čepovi izvlačili za nagradu, kad je sporo izvlačenje bilo kažnjeno ili kad je voda koja je prodirala u bocu potopila čepove iza čega je slijedila kazna-oduzimanje bodova za skupinu čiji su se čepovi potopili.

Najmanje je začepljenja i međusobnih kočenja bilo u mirnoj situaciji, kad su se pojedinci mogli dogovoriti. Dakle, dogovor je djeci omogućio da usklade svoje ciljeve i tako smanje kokurenciju. Štoviše, međusobna ometanja naglo su se smanjila kad bi se situacija natjecanja dogovorom pretvorila u situaciju suradnje, odnosno kad

su djeca surađivala kako bi izvukla čepove brže od druge skupine (Čudina-Obradović i Težak, 1995:62).

Povjerenje u vodiča

Netko vodi osobu kojoj je svezan povez preko očiju štiteći je od svih prepreka, ali na način da ju prvo obujmi, odnosno zagrli, zatim držeći ju za ruki i nakon nešto iskustva, vodeći je vrhovima prstiju. Isto tako, osobu koja ima povez preko očiju vodi se riječima: "Idi naprijed!", "Stani!", "Napravi dva koraka ulijevo!" i sl. Igra se u parovima tako da se igrači izmjenjuju (Masheder, 1995:12).

4.2.2.2.Igre za poticanje aktivnosti

Nakon dužeg vremena grupnog rada nastupa stanje umora, zasićenosti ili dosade. Prema tome, postoje različite igre za poticanje aktivnosti, odnosno igre koje će "razbiti" monotoniju (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998).

Zapetljavanje

Cilj: zagrijavanje, metaforički način da se članovima predoči kako se naizgled najzapetljanije stvari, uz malo suradnje, mogu raspetljati

Vrijeme: 5 minuta

Tijek igre: sudionici stanu u krug i ispruže ruke. Zatvore oči i svatko ulovi po dvije različite ruke. Otvore oči i pokušaju se raspetljati, a da ne puštaju ruke. Igra je završena kad svi stoje u krugu, raspetljani, držeći se za ruke (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998:50).

Dobro jutro

Cilj: razbuđivanje umorne grupe

Vrijeme: 5 minuta

Tijek igre: svaki član grupe ustaje, zatvara oči i zamišlja neku životinju. Voditelj im govori da je jutro i da se životinje polako bude. Na početku tiho, a kasnije se sve glasnije članovi grupe počinju glasati. Sudionici se mogu protezati i kretati (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998:51).

Gdje je papirić?

Cilj: poticanje pasivne grupe, razvijanje grupne dinamike

Vrijeme: 5 do 10 minuta za svaki krug

Materijal: nekoliko papirića

Tijek igre: članovi grupe sjede na okupu. Odabere se član koji će na papirić napisati neki pojam. Papiriće treba saviti, ispremiješati (papirića ima koliko i igrača manje jedan) i baciti u zrak. Kada padnu, svaki član uzme po jedan papirić, osim onoga koji je zadao pojam. Njegov je zadatak da pronađe kod koga se nalazi papirić na kojemu je zapisan pojam. Da bi to postigao, svakom igraču može postaviti tri pitanja na koja oni mogu opširnije odgovarati, pokušavajući izbjeći točan odgovor (jer ga i ne znaju, zna ga samo onaj igrač kod kojega je papirić). Ako pogađač odgonetne kod koga je papirić, taj drugi igrač postaje pogađač.

Nakon toga slijedi razgovor o tome kako im se svidjelo, je li im bilo teško ili lako, što je bilo teže: pogađati ili izmišljati odgovore i zašto (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998:53).

4.2.2.3.Igre za socijalno učenje

U radu s djecom te će igre pomoći u socijalizaciji, odnosno prilagođavanju djeteta uvjetima i normama društvenog života (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998).

Svađa

Cilj: ispitati socijalne frustracije kojima su izložena djeca

Vrijeme: oko 60 minuta

Tijek igre: sudionici se uvode u posve realnu, životnu situaciju kakvu svatko proživljava. Najprije svi trebaju zamisliti da su se našli sa osobom s kojom se ne slažu. Zajedno trebaju obaviti dosta važan posao zbog kojega se sukobe. Na sudionicima je da se odluče s kim su se sreli i gdje, što su trebali uraditi te kako i zašto su se posvađali. Za to imaju približno 15 minuta vremena. Zatim, svatko treba među sudionicima odabrati onoga koji mu najbolje odgovara za ulogu druge strane u sporu. Odabraniku treba objasniti kakva je osoba koju će kasnije glumiti, što treba govoriti i činiti. Trebaju se dogovoriti kako će to prikazati. Za to je predviđeno također 15 minuta. Nakon priprema, u parovima će prikazati sporne događaje. Za to je potrebno 20 do 30 minuta.

Nakon toga slijedi razgovor o tome kako im se svidjela igra, zašto su odabrali baš tu osobu, koje su njene osobine, jesu li to stvarne situacije, kako se ta osoba osjeća tijekom sukoba, zašto se ponaša upravo tako, kako bi se moglo izbjeći sukobe. Rasprava omogućuje da uoče svoj problem iz različitih položaja i tako dobiju potpuniju sliku o svom problemu, svojoj ulozi u njegovom nastanku, kao i sagledavanje novih načina njegova rješavanja. (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998:63-64)

Moje srce

Cilj: osvijestiti djeci njihovu naklonost i privrženost određenim osobama, ljubimcima i predmetima i omogućiti im da nađu najbolji način postizanja odgovarajućeg prihvaćanja s druge strane te da tu naklonost održe i produbе

Vrijeme: oko 30 minuta

Tijek igre: s djecom se vodi razgovor o njihovoj naklonosti osobama iz njihove bliže i dalje okoline, ljubimcima i drugim životinjama i predmetima. Budući su nabrojila sve svoje "velike ljubavi", daje im se papir i bojice uz uputu da na papiru nacrtaju svoje srce i u njemu odrede mjesto za svaku od ljubavi. U te prostore djeca će, ovisno o uzrastu, sposobnostima i preferenciji, ucrtati, upisati ili iz kolaža izrezati i nalijepiti te osobe, ljubimce ili predmete. Kad su sva djeca završila s radom, njihova srca ćemo izrezati i nalijepiti u veliko, grupno srce i izložiti na vidnom mjestu.

Nakon toga djecu treba potaknuti da utvrde za koga su najčešće našla mjesto u svojim srcima. Potiče se razgovor o tome koga tko i zašto posebno voli, kako tu ljubav doživljava, osjeća (npr. "Kako znaš da Žuću voliš najviše od svih životinja?) i kako mu je uzvraćena. Kako bi se osjećao da ju izgubi? Što treba činiti da tu ljubav održi ili produbi? Što može učiniti da stekne još više takvih ljubavi? Što bi mu to značilo? (Bunčić Napan, Ivković, Janković i Penava Pejčinović, 1998:67-68)

4.2.3.Učionica bez zlostavljanja

Kao što je već napisano u poglavlju o nasilju, škola je bez svake sumnje mjesto na kojem se događa najviše nasilništva među djecom te se najčešće manifestira udaranjem, uništavanjem stvari, oštećivanjem imovine drugog učenika, bacanjem stvari kroz prozor, ruganjem i verbalnim uvredama. Upravo je škola ta koja treba nešto poduzeti, prvenstveno učitelj koji vrijeme provodi sa svojim učenicima i poznaje svakoga od njih, kako u narodu kažu: "i u dušu, i u tijelo". Međutim, da bi se to spriječilo, u nastavku slijedi nekoliko korisnih savjeta učiteljima.

Treba stvoriti pozitivno ozračje u učionici gdje će učenici osjećati da ih drugi poštuju, gdje svi zajedno rade i prihvaćaju međusobne razlike, odnosno gdje će se svi osjećati sigurnima, prihvaćenima i cijenjenima (Beane, 2008). Treba ih učiti socijalno prihvatljivom ponašanju. Ako ne reagira na nasilje, škola promovira to nasilje. Stoga je izuzetno važna edukacija djece o ljudskim pravima i demokraciji, o posljedicama nasilja i metodama i načinima nenasilnog rješavanja sukoba. Škola, odnosno učitelj treba pružiti potporu i surađivati sa žrtvom i roditeljima; utvrditi što se točno događa; cilj svake intervencije treba bit zaustavljanje takvog ponašanja;

izbjeći pojavljivanje incidenta; raditi već s manjom djecom na osvještavanju toga da njihovi postupci mogu izazvati patnju ili ozljedu drugog djeteta; razvijati prikladno ponašanje u razredu; osigurati atmosferu u kojoj učenici mogu bez straha prijavljivati zastrašivanje; ne savjetovati djecu da se ne obaziru i da se sami suočavaju s tim; razgovarati o incidentu odvojeno s nasilnikom i žrtvom; objasniti nasilniku koje je ponašanje prihvatljivo,a koje nije; primjetiti usamljene i tužne učenike te otkriti razlog tome; dogovoriti školski pravilnik rješavanja sukoba; uključiti nasilnike u edukaciju i modifikaciju neprihvatljivog ponašanja. Ako sa nasilje pravovremeno prepozna, zaustavi i spriječi te pruži djeci pomoć da prevladaju posljedice nasilja, šalje im se jasna poruka da nisu zanemareni te da žive u društvu koje ne tolerira nasilje. (Buljan Flander i Ćosić, 2004)

Još jedna zanimljiva Beaneova ideja je dugmad s natpisom "Bez zlostavljanja!". Neka učenici osmisle i naprave dugmad ili bedževe na kojima će pisati jedan takav natpis ili bilo što drugo što im se sviđa vezano uz to (npr. "Zlostavljanje nije dopušteno!" ili "Učionica bez zlostavljanja" i sl.)

Djeca koja zlostavljaju, tj. nasilnici, trebaju pomoć kako ne bi preraslo u mnogo nasilnija ponašanja u višim razredima. Zlostavljanje će im postati navikom ne nauče li mijenjati svoje postupke. Neki od primjera kako im pomoći su sljedeći (Beane, 2008):

- *Metoda "Stani i razmisli"*

Recite učenicima da imaju moć stati i razmisliti prije nego što nešto kažu ili učine. Tako će sebe zaustaviti prije nego što kažu ili učine nešto što će ih uvaliti u nevolju ili što će nekoga povrijediti. Neka PRESTANE govoriti ili činiti ono što je počela. Potom neka RAZMISLI o tome što namjerava reći ili učiniti. Ovu kratku, jednostavnu rečenicu treba ponavljati kad god je to potrebno, i to mirnim tonom te pozitivnim ili neutralnim izrazom lica (dobra zamjena za vikanje ili drukčije emocionalne reakcije). Na temelju toga toga postoji znak Stani/Razmisli koji učenici mogu pobojati te im može poslužiti kao podsjetnik.

- *Podučite učenike da sami sebe urazume*

Radeći pojedinačno s učenicima ili u manjim skupinama, pokušajte smisliti kratke, moćne, lako pamtljive riječi i izraze koje mogu upotrijebiti kako bi sami sebe urazumili. Primjerice, "Ne moram to učiniti. Mogu donijeti bolju odluku. Mogu otići. Mogu sebe kontrolirati. Postoji i bolji način. Ja sam bolji/a od toga. Ja sam/a upravljam sobom. Mogu se zaustaviti."

Neka svaki učenik izabere riječ ili izraz koji mu je najdraži i neka ga napiše na karticu veličine 8 x 13 cm koju će nositi u džepu. Recite im neka pomisle na izabrani izraz svaki put kad im se učini da bi mogli reći ili učiniti nešto što će povrijediti drugu osobu.

- *Početni savjeti za pomoć učenicima da prestanu zlostavljati*

Pronađite partnera za svakog učenika, po mogućnosti starijeg učenika koga poštuje, kome se divi i s kojim bi želio biti prijatelj. Stariji učenik može davati savjete, samo slušati i pratiti ponašanje mlađeg učenika (način govora, njegove postupke i sl.), može pohvaliti pozitivne promjene, ali isto tako reći mu da se vratio starim lošim navikama.

Nakon što učenik pristane na promjenu, predložite mu pristup "dan po dan", umjesto "nikada više" neka kaže: "Danas se neću ni na koga okomiti."

Neka se ispričaju prijašnjim žrtvama i neka im nadoknade štetu te budu uporni u tome čak i ako prijašnje žrtve budu sumnjičave.

Pomozite učenicima da otkriju i zadovolje svoje interese izvan škole i daleko od svojih bivših žrtava. Potaknite ih da nađu nove prijatelje te da otkriju koji ih sport zanima i da se njime počnu baviti kako bi se ispuhali i svoju snagu koristili na pozitivne načine.

Pokušajte uspostaviti "sigurnosnu mrežu" odraslih ljudi (učitelji, ravnatelj, administrativno osoblje, domar, čistačica i sl.) kojima se učenici mogu obratiti kad su ljuti, uzrujani ili kad osjećaju da gube kontrolu nad sobom (Beane, 2008:140).

Nadalje, važno je i razvijanje pozitivne slike o sebi. "Poruke koje upućujem sebi" je predložak u kojemu su nabrojane različite kratke izjave koje mogu koristiti u vlastitom pozitivnom mišljenju. Učitelj ih treba pročitati naglas ili tražiti od učenika da pročitaju neke od njih te da sačuvaju taj popis i da ga što češće pogledaju. Neke od poruka su (Beane, 2008:76):

"Ja sam dobra osoba. Zaslužujem da se prema meni odnose ljubazno i s poštovanjem. Ja sam poseban/na i jedinstven/a. Znam tražiti pomoć od drugih ljudi. Imam pravo pogriješiti. Mogu učiti na svojim pogreškama. Mogu to svladati. Nisam sam/a. Mogu to učiniti. Vjerujem u sebe." Isto tako, kad učenici hvale jedni druge, svi se osjećaju prihvaćenima, uvaženima i cijenjenima. Jedan od primjera kako bi se to ostvarilo je "Kutija za pohvale". Naime, treba uzeti kutiju s poklopcem (kutija za cipele) i na vrhu načiniti prorez. Zatim, zajedno s učenicima ukrasiti je i napisati na nju "Kutija za pohvale" i stavite je na policu ili u kut učiteljeva stola. Nakon toga, reći učenicima da, kadgod to žele, pišu pozitivne izjave jedni o drugima i da ih ubacuju u kutiju. Jednom tjedno, jednom dnevno ili koliko god često želite, izvucite ceduljicu s izjavom i pročitajte naglas što na njoj piše. Na taj način učenici međusobno zamjećuju i cijene pozitivne osobine. Time im pomažemo da vide kvalitete koje bi inače predvidjeli i da otkriju međusobne sličnosti (Beane, 2008:71).

4.2.4.Odgoj za mir i suradnju – mirotvorni odgoj

Odgoj za mir ne odnosi se samo na odsustvo rata i nasilja, nego i na nenasilno rješavanje konflikata (sukob različitih interesa, želja, motiva) u različitim gledištima života, na uvažavanje razlika koje mogu biti socijalne, rasne, spolne, religijske i sl. Djeca trebaju svladavati probleme, doživljavati sukobe i frustracije. Ipak su sastavni dio života. Međutim, mirotvorni odgoj pomaže djeci razumjeti u čemu je problem i koje sve mogućnosti rješenja postoje, zatim razvijati vještine rješavanja problema, usavršiti vještine komunikacije, kako postupati kad su ljuti,

frustrirani, agresivni, surađivati te im pomaže rješavati probleme bez nasilja (Miljević-Riđički, 1995).

Čudina-Obradović i Težak (1995) navode da mjesto gdje svaki učenik može naučiti živjeti s ostalima, u maloj i ograničenoj zajednici koja mu istodobno pruža sigurnost i samopoštovanje, a osnovana je na načelima povjerenja i sigurnosti, odgovornosti, međusobnog poštovanja i suradnje, čini mirotvorni razred. Naime, u mirotvornom razredu svaki se učenik osjeća sigurno i prihvaćeno, procesi u razredu organizirani su na način da se razvija učenikovo samopoštovanje te se sukobi u razredu rješavaju mirotvorno u kojima učenici uče koristiti vještine komunikacije. Mirotvorni razred sastavljen je od učenika različitih sposobnosti i osobina, pripadnika različitih zavičajnih ili vjerskih skupina, različitih socijalnih slojeva, fizičkih osobina, spola i pripadnika različito strukturiranih obitelji (bez roditelja, s oba roditelja, s jednim roditeljem, sa zamjenskim roditeljima). Druženjem i međusobnim upoznavanjem uče cijeniti različitost i vještine kritičkog mišljenja. U takvom razredu osnovna pokretačka snaga nije natjecanje, nego znatiželja i želja za postizanjem rezultata. Uspostavljeni su odnosi međuovisnosti koji potiču učenike na međusobno pomaganje i suradnju jer uspjeh svakoga ovisi o uspjehu čitave skupine. Ciljevi mirotvornog razreda su poučavanje i razvoj kreativnog i kritičkog mišljenja te usmjerenost na učenje kao širenje iskustva o sebi i svijetu, a načini postizanja tih ciljeva su putem odgoja samospoznaje, razumijevanja, suradnje, tolerancije i kvalitetne komunikacije. Osobine učitelja mirotvornog razreda su sljedeće: samopoštovanje, samopouzdanje i sigurnost, treba cijeniti i prihvaćati druge, biti spreman za razvoj, promjenu, učiti, istraživati, biti otvoren za tuđa gledišta te upravljati svojim životom i neposrednom okolinom. Prema učenicima pokazuje otvorenost i iskrenost, poštovanje djeteta kao osobe te empatičko razumijevanje (Čudina-Obradović i Težak, 1995).

4.2.4.1.Mirno rješavanje sukoba

Sukob je normalna činjenica života, kao što je već prije spomenuto. U sukobu je manje važno tko je kriv, naprotiv, važnije je riješiti sukob. Okrivljavanje onemogućuje rješavanje. Ljudi različito reagiraju kada dospiju u sukob. Naime, neki

se povlače, a neki napadaju, neki su spremni na dogovor, neki optužuju. No, većina vrijeđa, skače, viče, plače, ljuti se ili bijesni. Međutim, nenasilno rješavanje sukoba, prema riječima autora Bognar, Bagić i Uzelac (2000:156), znači "... usmjeriti energiju u traženje izlaza iz sukoba, a ne u traženje krivca." Tada sukobljene strane postaju sposobne uzajamno se prihvatiti i shvatiti interese obiju strana te na taj način surađuju u rješavanju sukoba, odnosno više ne napadaju jedna drugu, već zajedno napadaju problem. Drugim riječima, nenasilno rješavanje sukoba znači slušati i razumijevati druge te imati kontrolu nad svojim emocijama. Stoga, u nastavku slijedi nekoliko savjeta u rješavanju sukoba.

Prije svega, bilo bi dobro u razredu uspostaviti mjesto gdje vlada mir, odnosno jedan kut učionice proglasiti "Mjestom gdje vlada mir". Tamo mogu otići kad moraju riješiti sukob, razgovarati s drugim učenikom o problemu koji imaju ili jednostavno biti na miru kad se osjećaju uzrujanima. U taj kutak može se postaviti mali stol, dva ili tri stolca (jastuka ili niske fotelje), umirujući posteri (prikaz životinja, prirode, ljudi), police s knjigama o prijateljstvu, rješavanju sukoba, miru i sličnim temama. Također, bilo bi dobro da učenici zajedno osmisle i ukrase poster s kratkim i jednostavnim pravilima za to mjesto. Primjerice: "Ako imaš problem s drugim učenikom, zamoli ga da zajedno odete na "Mjesto gdje vlada mir" i da o tome porazgovarate. Na "Mjestu gdje vlada mir" koristi tople riječi koje pokazuju poštovanje. Budi dobar slušač. Obraćaj pažnju na to što druga osoba govori. Nemoj je prekidati. Ako ne možete sami riješiti problem, zamolite učitelja/icu da vam u tome pomogne" (Beane, 2008).

Beane (2008:64) navodi osam koraka u rješavanju sukoba:

1.Smiri se. Nemoj pokušavati rješavati sukob kad si ljut/a (ili ako je druga osoba ljuta). Napravi prekid ili se dogovorite da se ponovno nađete nakon 24 sata.

2.Opiši sukob. Svaka od strana treba svojim riječima opisati sukob. Nije dopušteno omalovažavanje! Važno: premda svaka od osoba može imati drukčije viđenje sukoba i može ga opisivati drukčijim riječima, nijedan od opisa nije "točan ili pogrešan".

3.Opiši što je izazvalo sukob. Koji su konkretni događaji doveli do sukoba? Što se prvo dogodilo? Što je bilo nakon toga? Je li sukob počeo kao manje neslaganje ili kao razlika u mišljenjima? Što se dogodilo pa da se to pretvorilo u sukob? Važno: nemoj sukob nazivati ičijom "greškom".

4.Opiši osjećaje koje je sukob izazvao. Ponovno svaka osoba mora koristiti svoje riječi. Važna je iskrenost. Nije dopušteno okrivljavanje!

5.Slušaj pažljivo i s uvažavanjem dok druga osoba govori. Pokušaj razumjeti njezino stajalište. Ne prekidaj je dok govori. Može pomoći ako "reflektiraš" njezin doživljaj i osjećaje tako što ćeš ih ponoviti. Primjeri: "Nije ti se svidjelo kad sam te nazvao/la pogrdnim imenima.", "Povrijeđen/a si.", "Misliš da si ti trebao/la odlučiti što ćemo se igrati tijekom odmora.", "Tužan/na si jer se osjećaš odbačenim/om."

6.Domislite što više mogućih rješenja sukoba. Slijedite tri osnovna pravila domišljanja različitih rješenja:

- Svatko nastoji smisliti što više rješenja.
- Sve su zamisli u redu.
- Nitko ne ismijava ničije zamisli.

Budite kreativni. Međusobno pohvalite iznesene prijedloge. Budite otvoreni prema novim zamislima. Načinite popis mogućih rješenja da biste ih sve zapamtili. Potom izaberite jedno od njih koje ćete iskušati. Budite spremni na pregovaranje i kompromis.

7.Iskušaj svoje rješenje. Provjeri uspijeva li. Potrudi se što više možeš. Budi strpljiv/a.

8.Ako jedno rješenje ne uspijeva, pokušajte sljedeće. Nemoj odustati. Ako je potrebno, smislite još mogućih rješenja.

Ako ne možete riješiti sukob, bez obzira na to koliko se trudili, složite se da se ne slažete. Katkada je to najbolje što možete učiniti. Istodobno prihvatite da sukob ne mora značiti i kraj vašeg odnosa. Ljudima može biti dobro zajedno, čak i kad se u nečemu ne slažu.

4.3.Suradnja roditelja i učitelja

Osim roditelja, i učitelji imaju veliku ulogu u djetetovom životu. Stoga je važna njihova međusobna suradnja koja predstavlja zajedničko djelovanje i pregovaranje koje je usmjereno prema nalaženju rješenja. Naime, suradnja postoji kada je prisutno poštovanje koje se očituje u slušanju, želji za razumijevanjem, prihvaćanju promjena, drugačijih gledišta, novih aktivnosti i sl.

Za uspjeh učenika iznimno je važno poznavanje njegovih jakih i slabih strana, osobina, interesa i sposobnosti, a roditelji su ti, koji u većini slučajeva, najbolje poznaju svoje dijete. Prema tome, nužno je da suradnja roditelja i učitelja, odnosno škole, bude što bolja. Između ostaloga, njihova suradnja očituje se u smanjenju rizično socijalnog ponašanja djeteta, ali i u boljim ocjenama, redovitijem polasku u školu, većom voljom za radom kod kuće te razvijanju pozitivnijih stavova i ponašanja.

Mnogobrojna svjetska istraživanja ističu da roditeljska uključenost u školski život pozitivno utječe na postignuća učenika i njihovu motivaciju. Osim toga, roditelji su na taj način bolje informirani o događajima u školi, postižu pozitivniju sliku u očima učitelja, daju doprinos kvalitetnijem radu škole, jačaju svoje samopouzdanje i sigurnost u pružanju pomoći djetetu kod kuće i postaju sudionici, a ne pasivni promatrači školskoga života svoga djeteta. Nadalje, i učitelji također imaju koristi od takvog odnosa s roditeljima jer u roditeljima dobivaju saveznike u rješavanju problema, postaju motiviraniji i zadovoljniji poslom i postižu veće povjerenje roditelja (Tavas, 2009).

5.ZAKLJUČAK

Svakim je danom sve više i više djece koja manifestiraju različite oblike rizičnih ponašanja. Naime, obiteljske prilike i školski zahtjevi pridonose njihovom razvoju. Većina djece je od malih nogu okružena svojom obitelji, a kasnije i prijateljima, odnosno društvom koje steknu u vrtiću i školi zajedno s odgajateljima i učiteljima. Svi oni međusobno čine jednu zajednicu koja je važna za djetetov razvoj.

Djeca se susreću s raznoraznim situacijama i sve promatraju, istražuju jer su znatiželjna. Na taj način stječu iskustva i poprimaju osobine drugih, odnosno svoje okoline. Prema tome, odrasle osobe u svemu tome imaju veliku ulogu. Oni su ti koji trebaju djecu usmjeriti na pravi put, odnosno reći im gdje griješe, što i kako trebaju popraviti, ali prije svega trebaju prepoznati dijete s neprimjerenim ponašanjem i odmah utjecati odnosno pomoći mu riješiti postojeći problem.

LITERATURA

1. Bašić, J., Ferić, M. (2004): *Djeca i mladi u riziku – rizična ponašanja.* U J. Bašić, N. Koller-Trbović, S. Uzelac (Ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja* (str. 57-72) Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

2. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004): *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja.* Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

3. Beane, A. (2008): *Učionica bez zlostavljanja.* Minneapolis, Minesota (U.S.A.): MOSTA.

4. Bouillet, D. (2010): Pedagoške mjere u sustavu intervencija prema učenicima rizična ponašanja: kritička analiza. *Napredak,* 151(2), 268-290

5. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007): *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: ŠK.

6. Brooks, R., Goldstein, S. (2005): *Otporna djeca.* Zagreb: Neretva

7. Buljan Flander, G., Ćosić, I. (2004): Nasilje među djecom. *Medix*, 10(52), 90-92.

8. Buljan Flander, G., Karlović, A. (2004): *Odgajam li dobro svoje dijete? Savjeti za roditelje.* Zagreb: Marko M. Usluge d.o.o.

9. Bunčić, K., Ivković, Đ., Janković, J., Penava, A. (1998): *Igrom do sebe.* Zagreb: Alinea

10. Coloroso, B. (2007): *Disciplina sa srcem.* Buševec: OSTVARENJE

11. Čudina-Obradović, M., Težak, D. (1995): *Mirotvorni razred.* Zagreb: Znamen

12. Đuranović, M. (2014): Rizično socijalno ponašanje adolescenata u kontekstu vršnjaka. *Školski vjesnik*, 63(1-2), 119-132

13. Đuranović, M., Opić, S. (2013): Socijalna agresivnost učenika u primarnom obrazovanju. *Croatian Journal of Education,* 15(3), 777-799

14. Essau, C., Conradt, J. (2006): *Agresivnost u djece i mladeži.* Jastrebarsko: NAKLADA SLAP

15. Greenspan, S. I. (2004): *Zahtjevna djeca.* Lekenik: OSTVARENJE

16. Gruden, Z. (1997): *Edukacija edukatora.* Zagreb: MEDICINSKA NAKLADA

17. Jandrić, A. (2005): Lokalna zajednica u prevenciji poremećaja u ponašanju: koncept pozitivnog razvoja mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja,* 41(2), 3-18

18. Laniado, N., Pietra, G. (2008): *Dječje laži.* Rijeka: Studio TiM

19. Lebedina Manzoni, M. (2007): *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju.* Jastrebarsko: NAKLADA SLAP

20. Leus, T. (2014): *Najčešće roditeljske zablude.* Zagreb: PLANET ZOE

21. Malatestinić, Đ., Roviš, D., Mataija-Redžović, A., Dabo, J., Janković, S. (2008): Prevalencija rizičnih ponašanja adolescenata: anketni upitnik. *Medicina*, 44 (1),80-84

22. Mandarić, V. (2012): Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82(1), 131-149

23. Masheder, M. (1995): *Surađujmo!* Osijek: Sitograf

24. Miljević-Riđički (1995): *Odgoj za toleranciju, međusobno razumijevanje i suradnju*; Zagreb: HRVATSKI PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNI ZBOR, 30-32

25. Oaklander, V. (1996): *Put do dječjeg srca.* Zagreb: ŠK

26. Uzelac, M., Bognar, L., Bagić, A. (2000): *Budimo prijatelji.* Zagreb: Mali korak

27. Vargović, E. (2007): Bilješke jednog učitelja. *Metodički ogledi*, 14(2), 119-143

28. Zloković, J., Vrcelj, S. (2010): Rizična ponašanja djece i mladih. *Odgojne znanosti*, 12(1), 197-213

Radovi i drugi izvori na Internetu

1. Antolović, A. (11. veljače 2014.). *Dan sigurnijeg Interneta.* Preuzeto 27. svibnja 2017. iz: http://www.istrazime.com/socijalna-psihologija/stvorimo-zajedno-bolji-internet/

2. Bulić, M. (rujan, 2015): *Utjecaj obiteljskih prilika na poremećaje u ponašanju adolescenata.* Preuzeto 05. lipnja 2017. iz: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/5840/1/Marija%20Buli%C4%87.pdf

3. Mahmutović, M. (15.09.2015): *Poremećaji u ponašanju – od prevencije do posttretmana.* Preuzeto 06. lipnja 2017. iz: https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu%3A19/datastream/PDF/view

3. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba. Preuzeto 27. svibnja 2017. iz: http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-preko-interneta/

4. Radak, K., Majdak, M., Vejmelka, L., Vuga, A. (2014): *Bontončić ponašanja na Internetu.* Preuzeto 27. svibnja 2017. iz: http://www.uir-zagreb.hr/images/uirz/zanimljivosti/bontoncic_internet.pdf

5. Skender, A. (rujan, 2009): *Prevencija rizičnih ponašanja* (pojmovna određenja, pristupi, modeli, programi). Preuzeto 05. lipnja 2017. iz: http://www.udspbih.com/uploads/4/8/3/9/4839810/prevencija_rizicnih_ponasanja.pdf

6. Središnji državni portal (08. lipnja 2017.). Pedagoške mjere u osnovnoj školi. Preuzeto 09. lipnja 2017. iz: https://gov.hr/moja-uprava/obrazovanje/osnovno-obrazovanje/pedagoske-mjere-u-osnovnoj-skoli/1887

7. Tavas, D. (listopad, 2009): *Novi oblici suradnje doma i škole – prednosti i nedostaci.* Preuzeto 06. srpnja 2017. iz: http://www.ssmb.hr/libraries/0000/6711/Dejana_Tavas_-_Novi_oblici_suradnje.pdf

ŽIVOTOPIS

Rođena sam 08.07.1992. u Bergen op Zoomu (Republika Nizozemska) od oca Đure i majke Katarine. U drugoj godini života smo se vratili u Republiku Hrvatsku, grad Glinu gdje i danas živim sa svojom obitelji.

Školovanje sam započela 1999. godine u Osnovnoj školi Glina. Godine 2007. upisala sam srednju školu, opća gimnazija u Glini. Maturirala sam 2011. godine kad upisujem Učiteljski fakultet, odsjek u Petrinji.

Ime i prezime studenta/ice:

Ela Vrbanac

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuje korištena bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada te da niti jedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da ni jedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student/ica:

Petrinja, rujan 2017.

_____

(potpis)